

♦ Michal Sivák. Ilustrácia: Juraj G. Mandel

Mladá generácia

Spomínam si na obdobie, keď mladá rómska generácia chcela zmeniť k lepšiemu „rómsky svet“ na Slovensku. Existovala aj organizácia s rovnomeným názvom, bolo to pred zhruba pätnástimi rokmi. Vtedajšia mladá generácia, plná síl a možno aj ilúzií, je dnes skupina ľudí okolo štyridsiatky. Niektorí sa usadili na úradníckych miestach, po niektorých zostalo len ticho. Iní ukotvili v zahraničí. Asi najviditeľnejším z vtedajšej mladej rómskej generácie je dnes Peter Pollák, ktorý to pred pár rokmi dopracoval až na poslanca Národnej rady Slovenskej republiky.

Bol to celkom zaujímavý čas, keď sa mladí Rómovia zapájali do vecí verejných. Vláde a politikom vystavovali vysvedčenia, robili sa odpočty (ne)zrealizovaných opatrení a sľubov zo strany exekutív. Tá doba je preč a pravdupovediac, je tu ticho. Teda, aspoň nateraz.

Dnes je rómska mládež trochu inde. Jednak preto, že študuje na stredných a vysokých školách v rôznych smeroch a tiež preto, že časť mladej generácie Rómov „rómsky problém“ veľmi netrápi a nechce sa mu venovať. Je však aj skupina mladých, ktorí to skúsiť chcú. A zdá sa, že možno vyrastá ge-

nerácia, ktorá „rómsky problém“ posunie výraznejšie dopredu.

Na Slovensku existuje Nadácia Rómsky vzdelávací fond, ktorá podporuje mladých Rómov v štúdiu na stredných a vysokých školách. Nie všetkých, ale tých, ktorí dosahujú dobré výsledky – štipendium je prospechové. Okrem toho im v nadácii poskytnú servis mentoringu a tútoringu. Čo ma ale zaujalo najviac je, že sa títo mladí študenti pravidelne stretávajú, diskutujú o problémoch, navrhujú riešenia. Proste, sú aktívni – a to je dobre. Vidím, že majú na riešenia iný pohľad, ako sme mali kedysi.

Vedia sa „pohybovať“ v rómskom svete, ale zároveň aj v tom „majoritnom“.

V novinách ich postupne predstavujeme. Dnes to je študent vysokej školy Michal Sivák zo Stropkova. V rozhovore hovorí, že vedomosti nadobudnuté počas štúdia chce využiť na to, aby v oblasti vzdelávania pomáhal rómskym deťom z menej podnetného prostredia. Chce byť pre nich inšpiráciou a dôkazom zároveň, že veci sa dajú meniť aj vtedy, keď sa narodíte v chudobnom prostredí.

*Roman Čonka,
šéfredaktor Romano novo ľil*

Finančná podpora mi pomáha pri štúdiu

Lovengero likeriben mange šegitinel paš sikhlariben

◆ Michal Sivák. Foto: Roman Čonka

Michal Sivák má devätnásť a pochádza zo Stropkova. Študuje učiteľstvo pre prvý stupeň základnej školy na Pedagogickej fakulte Prešovskej univerzity. Jeho snom je byť učiteľom a zároveň vzorom a inšpiráciou pre rómske deti.

Vieme, že ste aktívny, šikovný mladý muž, ktorého podporuje Rómsky vzdelávací fond. Ako ste sa stali ich štipendistom?

Zaujímal som sa o možnosti podpory už na základnej škole z dôvodu, že som nemal financie na štúdium. Začal som sa pýtať učiteľov a tí mi poradili, že existuje REF (Rómsky vzdelávací fond), inštitúcia, ktorá finančne pomáha študentom už na stredných školách. Kontaktoval som pracovníkov prostredníctvom e-mailu, tí mi odpovedali a ja som si podal prihlášku o štipendium. Prvá prihláška nedopadla podľa oča-

kávaní, pretože som ju nevyplnil správne a ani riaditeľ mi ju nepotvrdil. Tak som sa na to vykašlal a povedal som si, že budem chodiť na brigády. Vo štvrtom ročníku na strednej škole som sa o získanie štipendia pokúsil znovu a vtedy to už vyšlo. Vypísal som správne tlačivo a splnil podmienky na to, aby mi štipendium priznali. Štipendistom som druhý rok. Finančná podpora z Rómskeho vzdelávacieho fondu mi pomáha pri mojom štúdiu.

Štipendium ste získali v maturitnom ročníku. Čo všetko ste museli prekonať, aby ste úspešne zmaturovali?

Študoval som na Gymnáziu v Stropkove ako jediný Róm. Nič som nemusel prekonať, pretože študenti a aj učitelia ma považovali za seberovného. Bol som pre nich dobrý spolužiak a priateľ. Nikdy som s nikým

nemal problém. Neskôr, v maturitnom ročníku, som si uvedomoval viac svoju národnosť. To, kto som. Objavila sa u mňa potreba obhajovať práva svojej národnosti a bojovať so zaužívanými stereotypmi a predsudkami voči Rómom. Zistil som, že aj niektorí moji spolužiaci majú vyhranené názory na menšiny. Osobne si myslím, že to, že som študoval na gymnáziu bola aj možnosť ukázať, že Rómovia nie sú nevzdelateľní, práve naopak, že sú to ľudia, ktorí sa snažia, majú ambície. Myslím si, že aj pre Rómov zo Stropkova som nastavil zrkadlo tak, aby videli, že veľa vecí sa dosiahnuť dá, ak človek chce.

Gymnázium je náročná škola. Ktoré predmety boli vašou srdcovou záležitosťou a ktoré naopak menej obľúbené?

Nemal som rád telesnú výchovu. Nie že by som telesnú neznášal, ale skôr inklinu-

jem k takým športom, ako je napríklad volejbal. Telesnej som sa snažil vyhýbať, a aj sa mi to darilo. Nosil som ospravedlnenky a akosi mi to u učiteľov prechádzalo. Predmet, ktorý som mal rád, bol dejepis. Týmto smerom som sa aj chcel v štúdiu pobrať ďalej, no nakoniec moje kroky viedli na pedagogickú fakultu. Dejepis ma veľmi bavil, venoval som sa tomuto predmetu počas mojich voľných chvíľ. Štúdium bolo náročné, ale zvládol som ho. Nebol som vynikajúci študent, ktorý má z každého predmetu jednotku, sem tam sa pritrafila aj päťka, ale ako sa hovorí: „Správny študent musí mať v žiackej aj päťku“. Menej obľúbeným predmetom bola aj matematika a fyzika.

Aký odbor študujete na vysokej škole?

Študujem predškolskú a elementárnu pedagogiku. Ak Boh dá, tak po ukončení

Priateľ Rómov František Lízna: Keby sa mal Kristus narodiť dnes a v strednej Európe, tak by sa najskôr narodil vo východoslovenských rómskych osadách

Český jezuita František Lízna (77) prekračuje tradičné predstavy o kňazoch. Päťkrát väznený, oficiálne vedený ako nepriateľ komunizmu, sa mohol začať venovať kňazskému povolaniu až po roku 1990. Otec František svoj život zasvätil najpotrebnejším. Nemocným, väzňom a Rómom. Pochádza z komunistami prenasledovanej rodiny z Čiech. Na Slovensko ho zaviala vojenská služba, ktorú tu vykonával u takzvaných pétepákov (PTP – pomocné technické prápor). V roku 1968 bol prijatý do noviciátu jezuitského rádu Spoločnosť Ježišova, a potom bol v roku 1974 vysvätený za kňaza. Verejná kňazská činnosť mu však bola zakázaná okamžite po jeho primičnej omši, a tento zákaz platil až do roku 1990.

Dovtedy pôsobil v robotníckych profesiách a v zdravotníctve. V roku 1978 podpísal Chartu 77 a po zamatovej revolúcii sa jeho pôsobiskom stalo Brno a väznica v Kuřimi, kde sa staral o nemocných, väzňov a Rómov. V rokoch 1995 – 2004 bol väzenským duchovným v najťažšej českej väznici na Mírově a kňazom v neďalekých Vyšehorkách, kde žije dodnes. Držiteľ Ceny Františka Kriegla za obetavú

prácu s odsúdenými a Radu Tomáša Garrigua Masaryka za vynikajúce zásluhy o demokraciu a ľudské práva.

František Lízna vydal päť reportáží z pútí, ktoré absolvoval napriek nie vždy dobrému zdraviu, ba raz i napriek smrteľnému ochoreniu. Tento jezuitský kňaz zaujal solidaritou s Rómami, ktorá u neho vyústila do kroku, že sa rozhodol pre rómsku národnosť. Ako sám uvádza, keď sa vo väzení rozhodovali, kam ho umiestnia, vždy ho dali do cely s Rómami. „Mysleli si, že keď tam budem s Cigánmi, môžem vykladať čo chcem a oni mi nebudú rozumieť. Hoci som k nim nemal žiaden vzťah, zrazu som po pár mesiacoch vnímal, akí sú to krásni ľudia. Mám ich veľmi rád. To zo solidarity k nim som prijal rómsku národnosť. Niektorí zbožní katolíci tu v obci kde žijem ma neznášajú, pretože sa ťahám s Rómami a s ľuďmi, čo mali prístup na faru vo dne v noci. Desiatky ľudí u nás na fare spávali. A aj nás okrádali. Učil som sa to nejakým spôsobom eliminovať, aby nám veci nekradli. Keď mi niekto niečo ukradne, chvíľu zúrim, ale potom si poviem, že je to správne. Aspoň tak čiastočne plním to, čo som ako novic sľuboval – poslušnosť, čistotu a chudobu.“

Veľa sa hovorí o nenávisti k Rómom. Málo sa hovorí o tých, ktorí s Rómami žijú bez problémov, ktorí medzi nimi majú priateľov, ktorí Rómov milujú, a preto, akí sú, sa sami rozhodli byť Rómami. Ako František Lízna. Mať tak aspoň jedného Líznu na Slovensku, žilo by sa slovenským Rómom ľahšie. Redaktorovi Katolíckeho týždenníka č. 27/2005 na otázku, čo ho na Rómoch priťahuje, odpovedal, že ho obohacujú ľahkosťou života. Tým, ako neľpnú na majetku a na miestach. „Oni ani netúžia po vlastnom území. Ich prístup k životu je mi bližší, než zakotvenosť ľudí v negatívnom slova zmysle. Ľudí, ktorí sa nedokážu radovať a deliť. Keď idem vlakom a vidím Rómov, tak si prisadnem. Horváthovi (vítězovi súťaže Česko hľadá SuperStar) sme posielali esemesky, aby vyhral.“ Hovorí, že v cirkvi presadzuje pastoráciu v Chanove, žiadal biskupov, aby ustanovili sviatok prvého blahoslaveného Róma Zefiryna Jiménesu Mally a aby vydali apel k zbúraní prasačince v Letech, kde boli Rómovia väznení počas druhej svetovej vojny. Ako sám otec František tvrdí, je to treba urobiť preto, aby Rómovia videli, že za nimi cirkev

druhého stupňa vysokoškolského štúdia budem kvalifikovaný učiteľ žiakov prvého stupňa základnej školy.

Od dejepisu k elementárnej pedagogike. Čo vás motivovalo k tejto zmene?

Motivovala ma práca s deťmi. Keď som chodil do kostola, tak som sa deťom venoval. Spieval som s nimi, hral som sa s nimi. V rámci výučby detí na prvom stupni sa budem venovať nielen slovenčine a matematike, ale aj dejepisu. Teda tento predmet neodchádza do zabudnutia, pretože počas pedagogickej praxe budem odovzdávať deťom aj poznatky z histórie.

Máte za sebou zimný semester. Mnohí, keď prejdú zo strednej školy na vysokú, zažívajú ťažké časy. Ako ste sa vyrovnávali s týmto prechodom?

Keď som prišiel študovať do Prešova, nič a nikoho som tu nepoznal. Prvý deň, keď som šiel na zápis, tak som dve hodiny cestoval mestskou dopravou, ani neviem akou... Nakoniec som sa na ten zápis dostavil a ako si som sa z toho kolotoča dostal. Štúdium je isteže iné, je akademické. Zodpovedajú tomu aj priestory. Veľké auly som si viac pamätal z amerických filmov. Po zimnom semestri som sa už aklimatizoval, už poznám nielen priestory školy, ale aj mesto.

Ste študentom denného štúdia. Venujete sa aj iným aktivitám?

Niekedy mám dosť voľného času. Venujem sa teda projektom v spolupráci s kolegami z Rómskeho vzdelávacieho fondu. Ide o študentov stredných a vysokých škôl. Osobne si myslím, že mladá rómska spoločnosť dokáže a môže pozitívne meniť ďalšiu mladú rómsku spoločnosť. Nedávno sme ukončili projekt mentoringu. V tomto projekte sme pracovali so žiakmi základných a stredných škôl, niekedy aj so staršími. Našou úlohou bolo stáť pri nich, pomôcť im v štúdiu, prípadne poradiť, ako dosiahnuť dobré školské výsledky.

Aké sú vaše plány do budúcnosti? Chcete učiť?

Ja si dávam stále ciele do života, ktoré chcem dosiahnuť. Bol by som rád, ak by som mal príležitosť učiť rómske deti, pretože by som chcel, aby videli, že aj Róm môže byť učiteľom, že ich možnosti seberealizácie sú veľké a je to v ich rukách. Chcel by som stáť na ceste ich osobnostného rastu a vzdelávania, ale budem učiť aj akékoľvek iné deti. Národnosť nie je podmienkou. Byť učiteľom je podľa môjho názoru poslanie. A ja by som rád poslanie učiteľa naplnil.

Michalovi pri dosahovaní jeho cieľov držíme palce.

* * *

Le Michaloske Sivakoske hin dešueňa berša the hino Stripkostar. Sikhľol sikhavib-

en pedal angluno stupňos andal bazutňi škola pre Pedagogikaňi fakulta paš Perješikeri univerzita. Gelas leske suno, hoj kamel te ačhol učiteliske the vast vasteha te avel sar vzoros pedal romane čhave.

Amen džanas, hoj san aktívno, godaver terno murš, kas likerel romano sikhľaribnaskero fondos. Sar tumen ačhľan lenger štipendistas?

Me interisinavas vaš vajsavo lovengero likeriben imar andal bazutňi škola, bo man na sas love pedal sikhľariben. Me zachudňom te phučkerel vaš učitefen the jon mange phen-de, hoj hin adaj REF (Romano sikhľaribnaskero fondos), inštitucija, so le lovenca šegitinel le študentenge imar pro maškarutna školi. Me irindom emajlos andre odi inštitucija, the jon mange odphende the palis mange thodom e prihlaška vaš štipendijum. Angluňi prihlaška na dopela avka, sar užaravas, vašoda hoj la na irindom mištes the o direktoris mange la na irinda. Vašoda me visardom pre oda the phendom mange, hoj phirava pro brigadi. Kana somas andro štarto klasos pre maškarutňi škola, me mek jekhvar diňom prihlaška the akor imar mange pregela mištes. Me lačhes irindom oda ľajstros the pherdardom savore sthodipena pre oda, aj resav štipendijum. Me som andro programos imar dujto berš. Lovengero likeriben andal Romano sokhľaribnaskero fondos mange šegitinel paš miro sikhaviben.

O štipendijum chudňan, kana sanas andro maturitno ročňikos. So savoro mušinenas te kerel aj mištes sthovenas maturitno atestos?

Me sikhľilom pro Gimnazijum Stripkoste sar jekh korkoro Rom. Nič na mušinas te prethovkerel, vašoda hoj o študenta the učiteľa pre mande dikhenas sar pre jekhtones lendar. Me somas pedal lende lačho spolužijakos the kamaratos. Šoha man na sas ňikaha problemos. Palis, nasigeder andro maturitno ročňikos mange buter lavas andre godi miro romipen. Oda, ko som. Arakhľom andre mande kampelišagos te zaterďol paš miri narodnosť the te marel pes mamuj stereotipenge the predsudkenge angle Romen. Doarakhľom man, hoj the varesave mire spolužijaka zadikhen pro Roma the cikňibena le predsudkenca. Me korkoro avka gondolinav, hoj oda, kana sikhľilom andro gimnazijum, sikhadom, hoj the o Roma džanen pen te sikhľol, hoj hine manuša, saven hin ambiciji. Gondolinav, hoj the pedal Romenge Stripkostar sikhadom o gendalos avka, aj dikhen, hoj but veci pes šaj resel, kana manuš kamel.

O gimnazijum hiňi but phari škola. Save predmeti sas pedal tumende pašes tumare jileske the save čineder?

Na kamas telesno avrľikeriben. Na vašoda, hoj bi le telesno avrľikeriben na mušinas, ale buter pašes mange ajse športi sar vo-

stojí. „Mnoho kresťanov si mimochodom neuvedomuje, že panna Mária mala tmavú pleť a vyzerala skôr ako Cigánka, než ako sa bežne vyobrazuje. A Kristus, keby sa mal narodiť dnes a v strednej Európe, tak by sa najskôr narodil vo východoslovenských rómskych osadách,“ dodáva. Obdivuhodný je jeho postoj k ľuďom na okraji. To, ako ho stretávanie s nimi ovplyvňuje. „Niektoré to považuje za obeť. Ja nie. Pre mňa je to radosť. Aj to chodenie do väzníc ma obohacuje. Cítim, že sa mi otvára nebo. Jeden z pústnych otcov hovorí, že dokonalá láska vedie k hlbokému súcitu. Kristus mal obrovský súcit. Dotýkal sa i ľudí, ktorí boli zo spoločnosti vylúčení i z takzvaných rozumových dôvodov, napríklad malomocných. A uvedomme si, že jeho posledný rozhovor nebol s apoštolmi, ale s vrahom, ktorému prisľúbil nebo.“

Páter Lízna považuje za omnoho bezpečnejšie z hľadiska spásy duše stretávať sa s chudobnými, než s bohatými. „Keď prídeš do luxusného bytu, hovoríš si, čo všetko nemáš a riskuješ, že sa staneš otrokom majetku. Ale chudobní ma vždy postavia na nohy. Obohatia ma. Pre mňa je to ľahšie v tom, že som väzenie i chudobu sám zažil. Pri púti do Santiaga de Compostela som sa doslova dostal do krízy. Potreboval som obuv. Bola to značka Mefisto, čo mi vytýkal jeden zbožný konvertita. Ale ja tvrdím, že diabol zúril, keď som ho ťahal po všetkých kostoloch. Topánky stáli

162 eur. A už nebolo na jedlo. Jedol som už i bagetu vytiahnutú z odpadkového koša, chodil som po telefónnych búdkach, či tam niekto nezabudol drobné. Bolo to pre mňa ďalšie potvrdenie, že mám pomáhať ľuďom hladným a bez prístrešia. Chudobní sú to najcennejšie – otvárajú cestu do neba. Až sa ma Kristus opýta: ‚Dal si mi najesť, keď som bol hladný? Bol som vo väzení, navštívil si ma?‘ snáď budem môcť odpovedať kladne.“

A čo my? Máme v postoji k chudobným správny vzťah? Vieme prejavit súcit s tými, čo každoročne počas zimy prichádzajú vďaka ničivým požiarom o svoje chatrné prístrešia a neraz aj o životy? Čo s tým robíme? Je nám jedno, že v osadách dávajú matky posledné euro za kus handry napustenej toluénom, aby ju dali pričuchnúť deťom, ktoré nespia a plačú od hladu? Chudobní sú lakmusovým papierikom spoločnosti. Ako k nim pristupujeme, ako k nim pristupujú politici a celá spoločnosť – takí sme. A zatiaľ lakmusový papierik hovorí, že na Slovensku žijú bezcitní politici, ktorých chudoba nezaujíma a ani netrápi. Nepristupujú k riešeniam na jej eliminovanie. Chudoba sa už z osád na Slovensku rozliezla do obcí a miest. Už nezasahuje len Rómov, postihuje celé doliny. Vyháňa ľudí z ich domáceho prostredia, z rodín. A tým, ktorí by to mohli ovplyvniť a zmeniť, je to ľahostajné. Bohatstvo prehlušilo ich svedomie.

Text: Daniela Obšasníková

◆ Príprava projektov v Rómskom vzdelávacom fonde. Foto: Roman Čonka

lejbál. Telesno avrľikeriben na kamas the daresar mange ada dojekhvar gelas avri. Hordinavas ospravedľnenki the o učiteľa mange paťanas. But kamavas o dejepis. Vašoda me kamavas te džal prekal dejepis du-reder, ale dopelom avka, hoj som pre pedagogikaňi fakulta. O dejepisos man but bavinelas the akor, kana man sas biphandlo vachtos. Sikhľariben sas but pharo, ale zbiri-rindom les. Na somas jekhfeder študentos, saves bi sas ča jednotki, resľom the petka, ale sar pes phenel. „Spravno študentoske mušinel te jel andre žjacko knížka the petka“. Na mušinas the matematika a fizika.

Savo odboris sikhľon pre uči škola?

Me skhľuvav angloškolakeri the elementarno pedagogika. Kana o Del dela, kana sar agorisaluvava dujto stupňos vaš učoškolakeri sikhľariben, avava kvalifikimen sar učitelis pedal angluno stupňos andre bazutňi škola.

Andal dejepisos ke elementarno pedagogika. So tumen pricirdľa ko ada visariben?

Pricirdľa man buťi le čhavenca. Kana phiravas andre khangeri, ta me dinavas le čhavage. Gíľavavas lenca the bavinavas. Kana sikhavava pro angluno stupňos, na ela oda ča the matematika the slovákijakeri čhib, ale the dejepisos. Vašoda ada predmetos na mukhava andro čirlatuňipen, vašoda kana phirava pro pedagogikaňi praksa, kamav le čhavage te bičhavkerel the godaveripena the andal e historija.

Hin tumen pal peste jevenduno semestros. But študenta, so aven andal maškarutňi škola pre uči škola, zadživen but pharo vachtos. Sar tumen zľikerenas ada?

Kana avľom pes te sikhavel Perješiste, nič the ňikas na prindžaravas. Pro angluno dives, kana avľom man te zapisinel, ta duj ora dromaravas le foroskero autobusiha, aňi na džanav saveha. Palis varesar avľom pro zapis the dochudňom

man andro ada kolotočis. Sikhľariben hino čačes hoj aver, ajso akademicko. Ajse hine the buchľaribena. Ajse but bare hali me zadikhľom ča andre americka filmi. Pal jevenduno semestros iman mange prisikhľom, imar prindžarav the školakere buchľaribena the foros.

Tumen sikhľon divese. Keren the vajsave aver aktiviti?

Varekana man hin but biphandlo vacht. Kerav pro projekti jekhetanes le kolegenca andal Romano sikhľaribnaskero fondos. Oda keren študenti andal maškarutna the uča školi. Korkoro mange gondolinav, hoj terňi romaňi socijeta džanel the šaj visarkerel aver terňi romaňi socijeta. Na oda čirla, so amen agorisardam mentoringoskero projektos. Andro ada projektos amen kerahas le čhavenca andal bazutna the maškarutna školi the le phuredere čhavenca. Amaro bičhaviben sa ste terďol paš lende the te šegitinel lenge andre lengeri sikhľariben, sar te dochudkerel feder školakere rezultata.

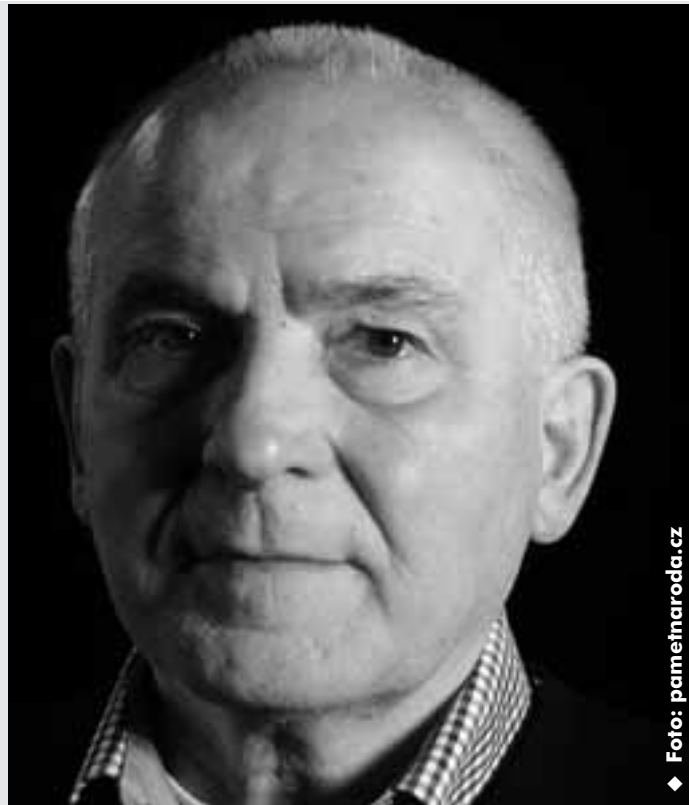
Save hiine tumare plani andro taj-saskero koter... Kamen te sikhavel?

Me mange dav dojekhvar o meti andro dživipen, save kamav te dochudel. Somas bi rado, kana bi man sas príležitosť te sikhavel le romane čhaven, vašoda hoj bi kamavas, aj dikhen, hoj the o Rom džanel te jel sar učitelis, hoj o Roma pen džanen te presikhavel the oda savoro hin andre lengere vasta. Kamav te terďol pašal drom, kana o romane čhave barona the pherdarena godaveripena, ale sikhavava the vajsave aver čhaven. E narodnosť nane telethodipen. Te avel sar učitelis, oda prekal mande bičhaviben. The me bi ada bičhaviben dojekhvar kamavas te pherdarel.

Le Michaloske ľikeras angušta prekal leskero sikhavibnaskero dochudňipen.

Text: Jana Gáborová Kroková,
foto: Roman Čonka.

Andre romaňi čhib thoda: Stanislav Cina

◆ Foto: pumetnaroda.cz

Rodinám by sa žilo ľahšie, keby aj ženy mohli zarábať / Le famelijenge bi ulahas feder, kana bi o džuvlúja šaj zarodenas

Dvadsaťpäť rokov sa venuje Rómom. Pracovala ako zdravotná asistentka, dnes sa dobrovoľnícky venuje realizácii kultúrno-spoločenských aktivít vo svojej obci. Je vedúcou kresťanského spolku zriadenom pri Gréckokatolíckom kostole vo Varhaňovciach a organizátorkou kresťanských pútí. Neúnavne, s láskou a chuťou sa podieľa na kultúrnom pozdvihnutí Rómov. Zoznámte sa s Máriou Gáborovou.

Skúste sa nám predstaviť.

Som žena, ktorá vychovala štyri deti – mama, manželka a babka v jednej osobe. Momentálne som nezamestnaná a bez príjmu, ale starajú sa o mňa manžel a deti. Snažím sa nájsť si prácu, mám skúsenosti v kultúre a zdravotníctve. Pred približne tromi rokmi som pracovala ako zdravotná asistentka.

Napriek tomu, že nie ste v pracovnom pomere, doma nesedíte. Čomu sa venujete?

Som aktívna v kresťanskom spolku zriadenom pri Gréckokatolíckom kostole vo Varhaňovciach, organizujem kresťanské púte na pútnické miesta na Slovensku, ale aj mimo neho. Pravidelne chodíme s miestnymi ženami, ich manželmi a rodinami do Litmanovej, Turzovky, Lutinej, ale boli sme aj v Krakove či Medžugorí. Tieto aktivity ma naplňajú. Vidím v nich zmysel, ktorý spočíva najmä v duševnom obohatení, ale prispievajú aj ku kultúrnemu pozdvihnutiu miestnych Rómov.

Spomínate kultúrne obohatenie a život Rómov vo Varhaňovciach. Prejavuje sa aj mimo vášho kresťanského okruhu?

Isteže áno. Sme zvyknutí podieľať sa na kultúrnom programe pre obec, napríklad, ak je deň obce, alebo deň úcty k starším. Naša pani starostka podporuje tieto aktivity a často nás oslovuje, aby sme vytvorili zaujímavý program, či pre starších alebo pri akejkoľvek inej kultúrnej akcii v obci.

Ako vyzerá príprava na kultúrnu akciu?

Zavolám ženám, deťom. Často sa zídueme aj tu u nás v kuchyni a nacvičujeme divadlo, spev alebo tanec. Poctivo sa pripravujeme. Scenáre na divadelné predstavenia si robíme samé, pomáha nám aj moja dcéra. V speve sa najviac realizujeme počas omší.

V mnohých obciach a mestách sa Rómovia nezúčastňujú na realizácii verejných podujatí, často nie sú ani divákmi. U vás je to inak.

Vždy to takto nebolo. Stretla som sa s odmietaním a nepochopením na strane Rómov, ale aj Nerómov. Teraz môžem povedať, že po dvadsiatich piatich rokoch intenzívnej práce sme súčasťou kultúrnej spoločnosti vo Varhaňovciach. Zvykli si na to Rómovia aj Nerómovia.

Ako vyzeralo to nepochopenie a odmietanie?

Poviem príklad z dávnej minulosti. Šli sme so ženami do kostola a chceli sme počas omše spievať chvály. Vybrali sme sa hore, do chóru, ale naši miestni s tým mali problém. Akosi im nesedelo, že chceme spievať, a ešte počas omše, na ktorú boli pozvaní predstavení z iných farností. Vtedy som sa postavila a povedala: „Boh miluje všetkých rovnako, bez rozdielu. My spievať pôjdeme!“ V tom momente sa za nás postavil aj vtedajší farár. To boli začiatky, ktoré sú už za nami. Teraz je situácia taká, že ak niekto z nás nie je na omši prítomný, tak sa pýtajú, kde je a čo sa s ním deje.

A čo Rómovia? Ako to bolo s nimi?

Rómovia žijú v mnohých komunitách uzavretý život. Žena má svoje výlučné postavenie v rodine – jej miesto je primárne pri starostlivosti o rodinu. Na spoločenské podujatia nie je čas z dôvodu, že si ten čas nevedia alebo nechcú nájsť, alebo často aj preto, že nenachádzajú pochopenie u svojich manželov. Ja som sa s tým stretla a mám takú skúsenosť, že manželia nechceli púšťať svoje manželky ani na nácvik spevu. Manželky si od nich pýtali dovolenie. Bola som svedkom hádky, veľkej hádky – baro veškeridišis, medzi partnermi. Tomu mužovi som povedala: „Tak ty nechceš dovoliť svojej žene spievať Bohu? Nechceš, aby tvoje deti videli, ako sa má kultúrne žiť?“ Akosi sa nechal presvedčiť a stal sa súčasťou nášho kresťanského spolku. Teraz je úplne prirodzené, že sú na kultúrnych aj kresťanských aktivitách prítomní muži aj ženy, manželia spolu s manželkami.

Spomínate, že ženy si museli od svojich manželov pýtať dovolenie prejsť pár metrov od domu, aby sa zúčastnili nácvikov na spoločensko-kultúrne akcie. Vy ste naopak už dlhé roky aktívna, pracovali ste aj ako zdravotná asistentka,

a tak predpokladám, že sa táto pozícia nezaobišla bez školení. Nestretli ste sa s podobnými problémami u svojho partnera?

Ako zdravotná asistentka som musela odísť z domu aj na niekoľko dní. Zúčastňovala som sa školení, ktoré boli nevyhnutné pre zvládanie mojej práce. Školenia boli na rôznych miestach Slovenska, od východu až po západ. Môj manžel s tým naštastie problém nemal, nemusela som s ním o tom diskutovať a presviedčať ho o opodstatnenosti mojej účasti na týchto školeniach. Vzájomne si dôverujeme a medzi nami nikdy nebola taká nezdravá žiarlivosť. Aj to, aký je môj manžel, mi pomohlo pri mojej sebarealizácii a pri rozvíjaní mojich záľub, ktoré obohacujú nielen mňa, ale aj moju rodinu. Viete, spokojná žena prináša do domácnosti pokoj, pohodu a harmóniu. Ak rómski muži pochopia, že rola ženy nespočíva len

v jej manželských a rodičovských povinnostiach, tak sa rodinám bude žiť ľahšie.

Patriarchálny spôsob života s tradičným postavením muža a ženy v rodine nie je v súčasnej spoločnosti zaužívaný. Je bežné, že muži zostanú na materských či rodičovských dovolenkách, ak žena dokáže zabezpečiť vyšší príjem do rodiny. Myslíte, že takýto posun nastal aj v rómskych rodinách?

V súčasnej spoločnosti je povinnosťou nielen muža, ale aj ženy zabezpečiť pre rodinu plnohodnotný vývoj. Takže to tradičné postavenie žien, aké poznáme, že sú len doma a na ich pleciach je postavená výchova, starostlivosť o deti a domácnosť, by nemala byť len jediná rola, ktorú ženy majú. Rodinám by sa ľahšie žilo, ak by aj ženy mohli prinášať do rodinného rozpočtu príjem, teda by boli zamestnané. Ak muži túto skutočnosť pochopia, rovnako

Príbeh Violy

Viola žije v segregovanej rómskej komunite v obci na východnom Slovensku. Má 28 rokov, je vydatá a má dve deti. Viola súhlasila s rozhovorom a s tým, že sa podelí o niektoré svoje skúsenosti s gynekologickou a pôrodnou starostlivosťou na Slovensku. Jej príbeh poukazuje na škálu ľudskoprávných problémov, ktoré detailnejšie popisujú výpovede ostatných žien v nasledujúcej časti správy.

Viola začala opisom svojich skúseností z gynekologickej ambulancie, ktorú ako pacientka navštevuje. Hovorila o svojich vlastných skúsenostiach a o tom, ako vnímala zaobchádzanie s inými rómskymi ženami: „No keď tam prídete, tak sestričky robia prednosť pre bielych. Rómkym väčšinou čakajú na chodbe, a keď už není nikto v čakárni z bielych, tak Rómkym berú. No ale sestrička je milá, dá nám papiere podpísať, [zdravotnú] kartičku dáme, a tak ideme ku gynekológovi... [U neho] sa mi nepáči to, že nám tyká. A keď je nejaký problém, tak zvýši hlas a kričí. Mne osobne sa nestalo, že by mi nadával, ale keď som tam bola, tak [niektorým Rómkam] nadával... Aj sa tak správa ku niektorým, čo sú slabšie, poviem to tak, že nemajú na to, sú menej oblečené alebo ináč upravené. Hneď nadáva, že vy ‚Cigáni‘, vy špinavé, smradľavé, že tak chodia oblečené a že tak sa nechodí do doktora, také sprosté veci nadáva ženám.“

Viola pokračovala v rozprávaní o svojich skúsenostiach s pôrodnou starostlivosťou: „Pri prvej [dcére] to bolo najhoršie, pri tom druhom ani až tak nie. Pri prvej najhoršie asi tým, že prvoroďička ste a nič neviete, a oni sa k vám sprostoto správajú: ‚Ta keď si si naje...la to dečko, ta ho musíš aj porodiť. A úprimne, vy Cigáni, vy ste tu jak ten odpad.‘ Proste, že prídete a chcete všetko nalahko. A [to hovoria] prvoroďičke, ktorá ani nič nevie, že čo a jak ďalej... Rodila som dva dni... Tiež som im povedala: ‚Skúste niečo,

že by som sa otvorila, nejaké tabletky, čípok alebo injekciu.‘ [Povedali, že] nie, že prvoroďička musí na svojej vlastnej bolesti. Som videla, že bielej prvoroďičke... hneď dali nejaký čípok a injekciu a mňa nechali dva dni trpieť, aby som sama porodila... A ani nepomáhajú, keď musíte po svojich po pôrode. Niektoré cez schody samé vyšli... Biele vynesú až [na izbu] vozíkom, ešte ju vezme na ruky a preloží na posteľ, ale Rómkym nie. Ešte povie, že: ‚Čo chceš byť ako kráľovná? Musíš ísť po vlastných.‘“

Ďalej popisovala, ako vnímala to, akým spôsobom zdravotnícky personál zaobchádzal s ňou a s inými rómskymi ženami: „Len čo som vošla do sály, tak už: ‚Aha, ďalšia Cigánka!‘ Asi tak nás prijali. Aj o to ide, že keď som si nepriala viac lekárov, aby ma prezerali... pri pôrode, tak oni že nie, že musia viacerí. Ja [na to], že prečo, keď mám svojho vlastného lekára, čo mi bude robiť pôrod a možno ešte tá vrchná sestrička. Ale také mladé, čo nemali ani skúsenosti, prezerali ženy. Toto sa mi veľmi nepáčilo, že ich ani nezaujímal náš názor, že či chceme, či nie, mať študentov pri pôrode. Oni na to odpovedali len tak, že to oni musia, že aj oni sa učia za lekárov. Ja, že ako musia, keď ja si to nepravjam.“

„Počas pôrodu, keď som rodila, by som povedala, že kričia na ženy. Aspoň taký som mala pocit, že kričia, zvyšujú hlas, nohy viazali a napríklad skáču na brucho. [Mne na brucho skočila] jedna žena, že úplne, úplne je na tebe celou váhou a tlačí na brucho a kričí: ‚Tlač, tlač! A čo, keď si še je...la, ta musíš porodiť!‘“ „Mne osobne [vykali], ale niektorým, veľa ženám [tykali]. To len Rómkam, lebo bielym som ešte nezažila, že by im [tykali]... [Im hovoria] pani a nejaké meno, alebo slečna. Alebo: ‚Zlatá moja, podte sem, pozrieme bruško,‘ a také. Zlato, úplne zlato sa k nim správali.“

„[Nemocničný] personál sa nespráva [k rómskym ženám] príliš dobre, lebo keď máme špinavé po pôrode plachty, nechcú nám ich vymeniť, ani vô-

bec nevymenia, až kým v podstate nejdete preč. Aj keď požiadate, tak nevymenia.“

„Jasne dávajú najavo, že nenávidia Rómov. Že to sú Rómovia, že sú odpadky, že Rómovia sú špinaví. Oni to aj hovoria, že Rómovia sú špinaví, smradľaví a ešte rôzne sprosté veci.“ Pokračovala vysvetlením svojej skúsenosti s tým, ako boli rómske ženy na pôrodníckom oddelení segregované od ostatných: „Rómkym majú iba dve izby, kde sú čisto Rómkym a biele majú viac izieb a možno dve sú na izbe. Rómkym majú štyri posteľe v jednej izbe a v tej druhej je šesť-osem postelí.“

„Keď ich je viac [Rómiem], tak ich dávajú na chodbu na lehátka... alebo sa ešte opýtajú Rómiem, či nechcú niekoho ku sebe. Na jednej posteli by boli dve, ale po pôrode je žena bolestivá, tak samozrejme nechce, a tak spia na chodbe na lehátkach.“

„Tiež toto, že máme osobitnú jedáleň, tak by som povedala, že inde jedia Rómkym a inde biele.“

„Cítili sme sa segregovane, tak by som povedala, diskriminovane, pretože Rómkam nechcú izby upratovať, majú tam špinu, bordel v kúpeľni, v izbe špinavá podlaha, okná špinavé. Je to tam hrozné. A po pôrode, čo tam má byť čisto a tam je hrozné... Cítila som sa veľmi zle s tým, že aj tak sa správali, že sme boli strašne veľa na izbe, tam sa nedalo dýchať, nedalo sa tam kúpať. Poriadne nič [sa nedalo].“

„[Vnímam to tak], že robia s nami ako so psami, že proste vyhadzujú Rómkym a biele majú veľa miesta, čistotu a dve posteľe na izbe. A majú ešte k tomu svoje deti s postieľkami... a my nie, pretože nemáme ani miesto, a v podstate není tam hygiena. Aj tiež ma veľmi mrzí, že keď nám nosia deti kojiť, tak sa tak správajú, že prídu a hodia dečko na ruky. Niežeby pekne povedali: ‚Nech sa páči, bábätko nakojte‘“

ako aj ženy, rómske rodiny budú môcť byť plnohodnotnou súčasťou spoločnosti.

Vráťme sa k vašej práci zdravotnej asistentky – v ktorých lokalitách ste ju vykonávali a s akými problémami ste sa pri nej stretli?

Pracovala som v Mirkovciach a Varhaňovciach. Problémy brániace výkonu mojej práce som neevidovala, pretože práca spočívala v komunikácii s pediatričkou a súčasne aj so všeobecným lekárom pre dospelých. Rómov poznám a celý život som s nimi pracovala, takže som bola pripravená na to, že nie každému je jasné, čo robiť pre svoje zdravie a zdravie svojich detí. Často som apelovala na dodržiavanie hygienických zásad pri starostlivosti o deti, dbala som na to, aby sa deti zúčastňovali očkovania... Tehotným ženám som hovorila o dôležitosti absolvovania pravidelných tehotenských poradní, gynekologických prehliadok, zdravej životosprávy. Bolo toho dosť. Ľudia si akosi zvykli na to, že som tu pre nich a aj keď už túto prácu nevykonávam, často chodia ku mne domov odmerať si tlak, či vytelefonovať prehliadku u odborného lekára. Aj o tom bola táto práca.

Je evidentné, že vás naplňa kontakt s ľuďmi a práca s nimi vás baví. Čo plánujete do budúcnosti?

Ak mi zdravie bude slúžiť, mám v úmysle sa naďalej zúčastňovať pravidelných obecných a kresťanských akcií. Pevne verím, že sa budú rozširovať rady členov speváckeho, tanečného, divadelného a kresťanského spolku a mladí ľudia, Rómovia, budú súčasťou spoločnosti. Nikto sa nemôže plnohodnotne realizovať vo svojom živote bez toho, že sa cíti byť súčasťou spoločenstva.

Márii Gáborovej ďakujeme za rozhovor. Želáme jej pevné zdravie, vôľu a neutíchajúcu chuť k realizácii kultúrno-spoločenských akcií.

* * *

Bišupandž berša kerel le Romenca. Buťarelas sar sastipnaskeri šegitindí, adadi-ves bijolove pes zachudel te kerel kulturakero-socijatakere aktiviti andro peskro gav. Hiňi šerali tel kresťaníkakeri khangeri andre Varhaňovce the skerkerel kresťanska romane phiribena. Oda oj e Maria Gaborova.

Probinen amenge te sprindžarel.

Me som džuvľi, so avrilikerďa štar čhaven – e daj, e romňi the e phuri daj andro jekh dženo. Akanakes man nane buťi the som bi-jo love, ale starinen pal mande o rom the o čhave. Kamav mange te arakhel e buťi, hin man eksperijensa andre kultura the sastipnaskero kotor. Le jakhestar anglal trin berša me buťaravas sar sastipnaskeri šegitindí.

Prekal oleste, hoj na keren, khere na beškeren. Pal soste gondolinen the buťaren?

Me som aktivno andro kresťansko grupa so hiňi paš greckokatolicko khangeri Varhaňovcate, zachudav te skerkerel kresťanika phiribena pal phiribnaskere thana andre Slovákija the na ča odoj. Dojekhvar phiras le romňijeca, lengere romenca the famelijenca andre Litmanova, Turzovka, Lutina, ale samas the andro Krakov vaj Medžugorije. Ala aktiviti man pherdarkeren. Me di-khav andre lende dživipnaskeri godí, so perel andro voďakero bachtalipen, the prithovkerkeren pen pedal kulturakero Romengero hazdľipen.

Tumen leperen pal kulturakero romengero bachtalipen the dživipen andre Varhaňovce. Presikhavel pes oda the dureder sar tumaro kresťansko kerekos?

Maj but hoj ha. Amen imar zvikňindam te skerkerel kulturno programas pedal o gav, ko priklados, kana hino gaveseskero dives vaj dives pedal phuredere pativ. Amari raňi starostka likerkerel ala aktiviti the dojekhvar pes visarkerel pre amende, aj te sker-as interesno programas, jekhvar pedal phureder manušen vaj pedal vajsavo kulturno ačhiben andro gav.

Sar oda dičhol, kana pes zachudkerel kulturno akcija?

Vičinav le romňijen the le čhaven. Butvar amen zdžan the ke amende andre kuchňa the cvičin-as o divadlos, giľa the kheliben. O scenara amenge keras korkore, šegitinel mange the miri čhaj. Giľavas jekhbuter pedal o omši.

Andro but gava the fora o Roma na šegitinen, kana pen zachuden ajse manušengere aktiviti the butvar the na san odoj sar o dikhade. Ke tumende oda avresar.

Dojekhavr oda na sas. Me man sprindžardom the oleha, hoj korkore Roma the gadže na kamen pes te prithovel. Akanakes šaj phenav, hoj pal bišupandž berša, kana but zorales kerahas, amen sphandahas la kulturakere socijetaha andre Varhaňovce.

Sar oda dičholas oda naachaliben the odpheñiben?

Phenava jekh priklados andal čirlatuñipen. Amen džahas le romňijenca andre khangeri the kamahas pedal omša te giľavel. Džahas oprel e garadičenca, andro choros, ale amare gadžen sas oleha o problemas. Varesar lenge na bešelas, hoj amen kamas te giľavel pre omša, pre save avle but oprethode manuša andal aver fari. Akor me uštilom the phendom: „O Del kamel savoren jekhtones, bijo diferenciji. Amen džaha te giľavel.“ Akor pes vaš amende zaterdiľa

the o rašaj. Oda sas ajse zachudňipena, so imar hine paš amende. Akana e situacija aj-si, hoj kana vareko amendar nane pre omša, imar pen o gadže phučkerkeren, kaj sam the so pes ačhila.

The so o Roma? Sar oda sas lenca?

O Roma dživen andre but komuniti zaphandlo dživipen. La džuvľija hin peskero zoralo than andre famelija – lakero than hino jekhanglunes thodo pal oda aj pes lačarel pal famelija. Pedal socijatakere aktiviti nane vacht vašoda, hoj peske ada vachta na džanen, vaj na kamen te arakhel the vašoda avka hoj na arakhen achaliben maškar peskere romen. Me oleha man sprindžardom the man hin ajsi eksperijensa, hoj o roma na kamenas te mukhel peskere romňija aj te giľaven. O romňija lendar mangenas, aj len mukhen. Me somas paš na jekh dokeriben – baro dokeriben maškar rom the leskeri romňi. Ole romeske me phendom: „Ta tu na kames aj tiri romňi giľavel ko Del? Na kames, aj tire čhave dikhen, sar oda kulturnones te dživel?“ Varesar pes diňa te ačhaľol the zaterdiľa lestar sar amaro socijetakero kotor. Akanakes imar but prirodzenones, hoj pre amare kulurna the kresťanska aktiviti hine murša the džuvľija, roma le romňijenca jekhetanes.

Tumen leperen, hoj o romňija mušinenas andal peskere muršen te mangel te džal chocsar the oda sas pašes andal o kher, te džal te cvičinel pro socijetakere-kulturakere akciji. Tumen san imar but berša aktivna, buťarenas sar sastipnaskeri šegitindí the avka gondolinav, hoj pes ada than mušinelas te sphandel le sikhľibnaha. The tumen sas ajse problemem le peskere romeha?

Kana somas sastipnakseri šegitindí, me mušinas te oddžal andal o kher the pre vajkeci divesa. Me pregelom but sikhľibena, so sas sphandle le mira buťaha. Ala sikhľibena sas pre vajkeci thana andre Slovákija, vichodstar dži o zapados. Mire romes oleha, pro miro bacht, na sas problemem, na mušinavas pal oda te rozvakerkerel the te dopatarkerel pes oletsra, hoj oda sikhľariben hino pedal miri buťi but interesno. Amen maškar peste paťas the maškar amende šoha na sas nasvalo thovaviben. The vašoda, savo hino miro rom, mange šegitindá pedal miro keriben the paš mire aktiviti, save man barvalisafon the miri famelija. Džanen, spokojno romňi anel andre famelija smirom, pohoda the kamiben. Kana romane murša ačhaľona, hoj romňi nane pedal famelija ča pedal oda, kana furt vareso khere kerel, akor pes romane famelijenge feder dživela.

Patrijarchalnones pes dživel andre vajsve fameliji, kana o romeskero than hino thodo opreder the adadi-ves imar nane avka thodo sar andro čirlatuñipen.

Oda hino ajsothodo, hoj o murša ačhon kher the lačharen le čhaven, kana e romňi džanel buter te zarodel? Tumen gondolinen, hoj avka ačhol the andro romane fameliji?

Andre akanutňi socijeta mušinen na ča o murša, ale the o romňija te del la famelijake jekhto the zoralo dživipen. Vašoda oda but čirla romňakero zaterďipen, savo prindžaras, hoj hiňi ča khere the pre lakero phiko hino savoro – čhavorikano avrilikeriben the famelijakero bajišagos – oda nane ča jekh uloha, so perel pedal o romňija. La famelijenge bi pes feder dživelas, kana bi the o romňija šaj anenas andre famelija buter love the bi len elas buťi. Kana o murša ada ačhaľona the o romňija, o romane fameliji šaj ačhon sar jekhto kotor andre adi socijeta.

Visaras ke tumari buťi, kana san sastipnakseri šegitindí – kaj tumen buťarenas the save problemenca tumen sprindžarken-as?

Me buťaravas andre Mirkovce the Varhaňovce. Man na sas problemem, vašoda hoj miri buťi sas thoďi pre oda, hoj me but vakeras le doktorkaha pedal cikne čhave the le doktorih-a pedal dospela manuša. Le Romen prindžarav the calo dživipen me lenca keravas, vašoda mange sas prindžardo, hoj na sako džanel so te kerel pedal peskero sastipen the čhavorikano sastipen. Me butvar le romenge vakeras, sar oda but interesno te dodikhel pre peskero sastipen, aj peskere čhaven očkenen... Le romňijenge, so sas phare, me dovakerkeras, mi dojekhvar phiren ke peskere doktora andre ginekologikane ambulanciji the aj sastes chan. Oda sas dosc. O manuša pre mande zvikňinde the prekal oleste, kana imar na kerav sas sastipnaskeri šegitindí, phirkeren pal mande khere aj lenge merinav o tlakos či aj te zavičinav lengere doktorenge. The pal oda sas adi buťi.

Oda dičhol avri, hoj tumen tumari buťi pherdarel the bavinel. So tumen plañinen andro tajsaskero kotor?

Kana man ela zoralo sastipen, me kamav the dureder te kerel ola gaveskere the kresťanska aktiviti. Me zorales paťav oleste, hoj pen manušengere kotora, so giľaven, khelen the keren divadlos, buchľarisafona the prekal kresťansko grupa o terne Roma ena sar jekhto kotor ala nacijaha. Ňiko pes našti jekhzoraleder zachudel te kerel andro peskero dživipen bijo oleste, kana bi pes na šunelas jekhetanes ala nacijake.

La Marijake Gaborova palikeras vaš vakeriben. Mangas lake but sastipen the zor vaš dureder kulturakero-kresťansko aktiviti.

*Text: Jana Gáborová Kroková,
foto: Roman Čonka.*

Andre romaňi čbib thoda: Stanislav Cina

Viola tiež povedala, že jej neboli poskytnuté dostatočné informácie súvisiace s pôrodom: „Nie, nie, absolútne [nič mi nepovedali]... Ani prečítať mi nič nedali. Podpisovala som len [prijímací formulár], a ten som si aj prečítala, ale nič také ako informácie o pôrode alebo tak.“

Viola vyjadřila aj znepokojenie zo spôsobu, akým s ňou jej gynekológ komunikoval o používaní antikoncepcie: „Najprv som brala antikoncepciu [tabletky], ale mi nerobila dobre, tak potom som si dala Danu [značka vnútro maternicového telieska]... Mala som ju jedenásť mesiacov, ale mala som strašné bolesti z toho, mala som aj zápal. Stále som chodila ku gynekológovi a som mu aj hovorila a aj videl, že mám zápal, aj bolesti. Ale on mi neveril, že mám bolesti. Nikdy mi neveril, že mám bolesti. Ja som hovorila, že mám strašné bolesti a hlavne pred a po menštruácii... Tak som tých jedenásť mesiacov dajak pretrpela a dala som si ju vybrať, lebo som už nemohla. A ešte mi toto prízvukoval doktor, že: ‚Keď si si ju už dala, ta nemôžeš vytrímať ešte dva roky?‘ Hovorím, že nie, že jak môžem vytrímať, keď mne to bolí, vyberte mi ju a budem mať pokoj... Ja som mu hovorila, že sú aj iné ochrany, nielen Dana, ale nechcel mi ju vybrať. Ja som už naňho silila, že musí vybrať, lebo mňa to bolí... Ta som sa cítila, že prečo on mi rozkazuje, keď ja som si ju dala a prečo by som si ju nemohla aj vybrať. Prečo on mi hovorí, že čo ja mám robiť? ... Ja som mu to aj povedala, že to je moja vlastná vec, či ja si ju chcem vybrať a ‚keď ja vám hovorím, aby ste mi ju vybrali, tak mi ju aj vyberte.‘ A on mi ešte tak s takým smiechom, takým jak by som to povedala, takým, ani to neviem vysloviť, tak sa smeje a že: ‚Ešte si nechaj tri roky, nebudeš rodiť, tam ci dobre bude. Načo vám dze-ci, vy, Cigáni, len veľo dzeci chcece‘“

Viola hovorila o zmenách, ktoré by podľa jej názoru mali nastať v pôrodnej starostlivosti: „No, chcela by som ešte toto povedať k tomu, že určite by sa dalo niečo [robiť] inak... Že by sme boli s bielymi [na izbe]... Lebo, keď tak si to zoberieš, prečo Rómovia nemôžu byť s bielymi?... Je to dačo hrozné, že nás [Rómkym] utľáčajú do dvoch izieb, čo sa tam nedá ani dýchať.“

„Keby sa správali normálne tak, ako ku bielym, tak pôrod by bol určite lepší. Žena vtedy aj chce rodiť. Ja mám dve deti, ale viac nechcem rodiť aj kvôli skúsenosti, čo som tam zažila. Je to niečo úplne hrozné... Neviem, jak iné [ženy hovorila], ale je to tam hrozné, tak by som povedala.“

„Chcela by som zmeniť... ten priebeh pôrodu. Tak by som to povedala, že aj to správanie, ako sa k nám správajú lekári a sestričky..., aj to ubytovanie, že proste aby sme mohli spať spolu s bielymi a aby sme tam mali aj čistejšie, a aby to bolo vidno nielen pre nás, ale aj pre naše deti, že sme tam spolu s bielymi. Že tam nie je diskriminácia, tak by som to nazvala.“

Okrem Violy sa so svojimi skúsenosťami so zdravotnou starostlivosťou o reprodukčné zdravie na Slovensku s nami podelilo mnoho ďalších žien. Táto kapitola zachytáva ich osobné výpovede a ich pohľad na to, ako s nimi zaobchádzal zdravotnícky a iný personál. Tieto ich skúsenosti vyvolávajú mnohé obavy vo vzťahu k riadnemu rešpektovaniu, ochrane a naplňaniu ľudských práv rómskych žien na Slovensku tak, ako ich zaručuje medzinárodné a vnútroštátne právo.

Príbeh je zverejnený v správe Vakeras zorales – Hovoríme nahlas: Skúsenosti rómskych žien so zdravotnou starostlivosťou o reprodukčné zdravie na Slovensku, ktorú v roku 2017 vydala Poradňa pre občianske a ľudské práva so sídlom v Košiciach. Správa zachytáva osobné príbehy 38 rómskych žien z marginalizovaných komunít, ktoré v nej popisujú, že zažívajú diskrimináciu a násilie v zdravotníckych zariadeniach gynekologickej a pôrodnej starostlivosti na východnom Slovensku. Správa tiež zahŕňa odporúčania, ktoré by príslušné štátne inštitúcie mali podniknúť na to, aby zabezpečili rešpektovanie práv rómskych žien.

Zverejnené so súhlasom autorov správy Vakeras zorales – Hovoríme nahlas: Skúsenosti rómskych žien so zdravotnou starostlivosťou o reprodukčné zdravie na Slovensku. ISBN 978-80-970562-5-4

© Center for Reproductive Rights,
Poradňa pre občianske a ľudské práva, 2017

Sergej Plachetka: Moje motto je neprestat' snívať a veriť si

Búra stereotypy a predsudky spájané s Rómami. Sergej Plachetka vyštudoval Technickú univerzitu vo Zvolene a vedie úspešnú rodinnú firmu, ktorá podniká v lesnom hospodárstve na Slovensku aj v Nemecku, kde sa firma etablovala. Žije v obci Švedlár, je ženatý a má dve dcéry. Jeho manželka je z majority a ich harmonický vzťah tiež búra predsudky. O tom, ako vidí našu spoločnosť a problémy, ktoré nás trápia, hovorí v nasledujúcom rozhovore.

Ako si spomínate na svoje detstvo, rodinu a prostredie, v ktorom ste vyrastali?

Vyrastal som v početnej rodine – sme šiesti súrodenci. Mal som veľmi živé detstvo, ktoré naplňali huncútstva, rôzne hry, ale najmä láska k hudbe. Otec pracoval ako lesný robotník, no napriek tomu sa nám snažil dať s mamkou všetko, čo si na vtedajšie pomery mohli dovoliť. Neboli sme síce najbohatšia rodina, no rodičia sa všemožne snažili zabezpečiť nám nielen materiálne veci, ale aj dobré rodinné zázemie, ktoré je také potrebné pre zdravý vývoj detí. Kým otec pracoval, mamka sa starala o nás – deti, domácnosť a hospodárske zvieratá, ktoré sme chovali nielen pre vlastnú potrebu, ale aj na prílepšenie finančnej situácie rodiny. So všetkými domácimi prácami sme rodičom museli odmala pomáhať, keďže mamka sa veľa obracala okolo šiestich detí a statku. Rodičia nás už od útleho veku učili, že nikto nám nič zadarmo nedá. Naučili nás vážiť si každú jednu maličkosť, ktorú sme si mohli dovoliť kúpiť. Hlavnou prioritou mojich rodičov bolo dať nám vzdelanie, do tohto cieľa vkladali nemalé úsilie a energiu. Veľmi dôležitou súčasťou môjho života je hudba, ktorá ma sprevádzala po celé moje detstvo a dospelie. Naši rodičia sa snažili, aby sme každý voľný čas správne využili vo svoj prospech – vedeli, že sa nám to raz vráti. Moji súrodenci ovládajú na vysokej úrovni množstvo hudobných nástrojov. Tento koníček, hudba, je v našej rodine naďalej dôležitou prioritou a prenášame ju aj na svoje deti, ktoré tiež vedieme k láske k hudbe. Moji rodičia nám dali predovšetkým slušnosť, naučili nás vážiť si ľudí okolo seba, dali nám lásku a vzdelanie. Naučili nás skromnosti, ale aj pribojnosti. Hlavne nás viedli k tomu, aby sme boli dobrými ľuďmi, ktorí budú prínosom pre svoje okolie a spoločnosť.

Vaša rodina je známa muzikantská rodina z obce Švedlár. Aká je jej história?

Moji rodinní predkovia sa hudbe venovali od začiatku. Boli to klasické hudobné nástroje ako cimbal, husle, neskôr harmonika a saxofón. Hlavným predmetom obživy však vždy pre nich bola manuálna práca, a to najmä v lesnom hospodárstve, neskôr v rôznych fabrikách, či pridružených výrobných. Dodnes neviem, v ktorom období sa usadili Plachetkovci v tejto obci. Nepomohla ani kronika obce, no z rozprávania tých najstarších a svojho dedka viem, že to bolo na prelome 19. a 20. storočia. Mnohí opisujú môjho predka, prvého Plachetku ako rómskeho vajdu, ktorý zastupoval už vo vtedajšej dobe Rómov na rôznych súdoch či iných pojednávaníach. Povráva sa, že jeho manželka bola pôvodom „biela“. Dodnes nás po tomto mojom predkovi volajú v tomto regióne „Róbertovci“. Lebo Róbert Plachetka bol prvý z významnejších Rómov vo Švedlári. Naša rodina je však najviac hrdá na svojho dedka po otcovej strane, Jána. Bol to syn Róberta Plachetku, ktorý nám utkvil v pamäti, ale taktiež celej dedine ako bojovník za slobodu, ktorý hrdó a s pietou opisoval svoje príbehy z vojny. Chcel nám vysvetliť, aké ťažké a zlé bolo toto obdobie, s cieľom upozorniť na všetko, čo vtedajšie zlo znamenalo a koľko bolesti a utrpenia prinieslo nevinným ľuďom. Dokázal presne opísať všetky detaily tých hrôz a zverstiev, ktoré sa odohrali počas druhej svetovej vojny. Jeho príbehy nás dokázali okamžite chytiť za srdce. Starý otec bol aktívny účastník Slovenského národného povstania, na ktoré spomínal stále. Na môjho dedka bola hrdá celá dedina, nielen rómska komunita, ale aj majorita. Vedeli, čo si všetko musel vytrpieť a podstúpiť, aby to vojnové peklo mohol prežiť. Dodnes ho všetci v rodine považujeme za najdôležitejšieho predstaviteľa našej rodiny a sme právom na neho hrdí.

Ako sa žije ľuďom a špeciálne Rómom vo vašej obci a regióne?

Hnilecká dolina je známa aj svojím nie práve pozitívnym prívlastkom „hladová“ dolina. Pomenovanie hladová vyplýva z vysokého percenta nezamestnanosti, ktoré je zapríčinené aj vysokou početnosťou rómskej populácie v tomto regióne. Vysoká nezamestnanosť veľmi úzko súvisí s chudobou, ktorá sa následne odráža v ďalších sociálno-patologických javoch. Rómovia nemajú veľa možností uplatnenia, bez ohľadu na ich stupeň vzdelania. Problém zamestnať sa majú aj vysokoškolsky vzdelaní Rómovia, keďže tých možností je tu naozaj veľmi málo. V minulosti veľká časť

rómskej populácie pracovala v okolitých fabrikách, či v lesnom hospodárstve. Po Nežnej revolúcii sa tieto fabriky zavrtorili a aj v lesnom hospodárstve sa začalo prepúšťať. Dodnes sa niektoré obce s vysokou mierou zastúpenia rómskych obyvateľov nevedia a nedokážu s týmto problémom vysporiadať. Obec Švedlár je takpovediac výnimkou v tejto hladovej doline. Rómska komunita v tejto obci žije plne integrovaná a ľudia podľa svojich možností pracujú. Niektorí pre obec, iní zase pre okolité firmy. U nás nie je ničím zvláštnym fakt, že Róm či Rómka úspešne ukončia strednú školu. Dokonca stále viac mladých ľudí má záujem o štúdium na vysokých školách. Napriek tejto skutočnosti majú aj plne integrovaní Rómovia v našej obci svoje problémy. Ľudia čakajú na svoju šancu, aby sa mohli presadiť, no každý, kto by mal alebo mohol pomôcť, resp. má nástroje ako pomôcť sa tvári, že to volanie o možnosť presadiť sa nepočuje. Táto skutočnosť ma mrzí asi najviac.

Nie je veľa Rómov, ktorí vyštudovali technickú univerzitu, dokonca tretí stupeň vysokej školy s titulom PhD. Naši ľudia väčšinou študujú humanitné odbory. Prečo ste sa rozhodli pre Technickú univerzitu vo Zvolene a odbor lesníctvo?

Lesníctvo sa stalo mojou vášňou, ale to prišlo až časom. Príbeh začal úplne inde a inak. Po skončení gymnázia som veľmi chcel nastúpiť na Policajnú akadémiu v Bratislave. Bohužiaľ, prijímacie skúšky vyžadovali plávanie na čas. Plávať som nevedel a neviem dodnes, preto môj sen stať sa policajtom – vyšetrovateľom skončil tak rýchlo, ako začal. Študovať na vysokej škole som ale stále chcel. Ako som uviedol, otec bol lesný robotník. Ako chlapec som rád počúval jeho príbehy z lesa, kde opisoval svoju prácu a ako to v lese funguje – od práce robotníka až po prácu lesných inžinierov. Aj preto som sa rozhodol skúsiť šťastie na Technickej univerzite vo Zvolene, v odbore lesníctvo. Moje prijatie na túto univerzitu, ktorá má v tomto odbore vysokú prestíž, ma veľmi potešilo a spôsobilo vlnu šťastia, ale zároveň aj strach o to, ako to zvládneme finančne. Predsa len škola bola od môjho bydliska veľmi vzdialená. Ubytovanie, skriptá, to všetko stálo dosť peňazí a keďže som nebol jediné dieťa v našej rodine, ktoré v tom čase študovalo, nemohol som si dovoliť nechať všetky výdavky na rodičoch. Ako rodina sme sa dohodli, že si založím živnosť, ktorá bude rodinnou firmou a začal som podnikáť v lesníctve, čím sa mi zároveň naskytla neuveriteľná možnosť aplikovať teoretické poznatky do praxe. Moja rodina, súrodenci vrátane rodičov mi pomáhali zo začiatku ako sa len dalo. Po čase som bol nielen výborný študent, ale aj firme, ktorú som bral na začiatku ako „bokovku“, aby som si niečo zarobil na štúdium, sa začalo dariť. Zákazky z roka na rok pribúdali, práce bolo viac a tým aj financií. Školu som bral ako koníček, keďže som sa učil o veciach, ktoré mi boli blízke a zároveň som potreboval tieto vedomosti k úspešnému vedeniu firmy. Jednoducho, bolo to obdobie, kde sa všetko dopĺňalo a nejako do seba každý kúsok zapadal. A humanitné odbory? Tým sa venoval môj mladší súrodenec, ktorý ukončil štúdium sociálnej práce s titulom Mgr.

Aké to bolo študovať ďaleko od domova, bez rodiny, kamarátov a v cudzom prostredí?

Ako som uviedol, bez práce som si školu dovoliť nemohol, nemohol som sa spoliehať výlučne na finančnú pomoc

rodičov, tak som Technickú univerzitu vo Zvolene študoval diaľkovo. Samozrejme, často som si prenajímal ubytovanie na školskom internáte, keďže štúdium zahŕňalo nielen povinné prednášky, ale aj hlavné cvičenia, ktoré trvali aj niekoľko dní. Zo začiatku som kamarátov nemal, to všetko trvalo po prvé skúškové obdobie, kde si ma začínali spolužiaci všimáť pre moje nadpriemerné výsledky pri skúškach. Vždy som bral školu vážne a pripravoval som sa tak, aby som sa mohol porovnávať vždy s tými najlepšími a snažil sa dosiahnuť maximum v danom predmete. Neúspech som si nemohol dovoliť. Moji rodičia prežívali moje úspechy intenzívnejšie, ako ja sám. Vedel som, že ďalšiu možnosť využiť túto šancu nedostanem, a preto som robil maximum, aby som z tohto štúdia vyťažil čo najviac vo svoj prospech. Preto bolo kamarátov počas štúdia stále viac a viac. Všimli si ma nielen oni, ale aj vyučujúci. Mojm vzorom v škole vždy bol profesor Saniga, ktorý je vo svojom odbore dodnes uznávanou kapacitou nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. Robil som všetko preto, aby som bol v jeho očiach vždy úspešný. Bol som šťastný, keď som sa s ním v poslednom ročníku dohodol na téme mojej dizertačnej práce, ktorou bola Štruktúra, rastové a regeneračné procesy výberkových lesov pri rôznej úrovni porastovej zásoby a drevinovom zložení na LC Smolnícka osada. Nedokázate si predstaviť, čo to znamenalo pre mojich rodičov a súrodencov, človek tú radosť musí jednoducho zažiť. Dizertačnú prácu som úspešne obhájil v roku 2013, kde mi bol skúšajúcou komisiou jednohlasne udelený akademický titul PhD.

Ste inžinier, úspešne ste dokončili doktorandské štúdium. S akými reakciami sa stretávate zo strany majority, ale aj zo strany samotných Rómov?

Reakcie sú pozitívne, predovšetkým zo strany minority. Majorita ma vníma rôzne, nájdu sa aj takí, čo pozitívne vnímajú snahu Rómov pracovať na sebe. Ocenia schopnosti a snahu, ktorú som musel vynaložiť, aby som niečo dokázal, no nájdu sa aj takí, vrátane niektorých ľudí z našej komunity, čo mi stále dokazujú, kam v spoločnosti podľa nich patrí Róm. Nezaujímá ich, aké má človek schopnosti, akú má prax, teoretické skúsenosti a charakterové vlastnosti, na posúdenie človeka im stačí jeho etnická príslušnosť. Bohužiaľ, takto zmýšľajúcich ľudí je v majorite mnoho a zastávajú pozície, z ktorých vám rýchlo dajú pocítiť, na aké miesto v skutočnosti v našej spoločnosti patríte. Jednoducho vás automaticky odsunú na okraj spoločnosti. Táto skupina ľudí sa nedokáže zmieriť s tým, že Róm, Rómka niečo dokázali a môžu byť úspešnou súčasťou verejného života, alebo dokonca pracovať v spoločnom kolektíve s majoritou. Smutná ale bohužiaľ je súčasná realita, v ktorej žijeme. Napriek týmto skutočnostiam vôbec neľutujem tú drinu, energiu a prebdené noci strávené štúdiom. Ten pocit hrdosti, že aj Róm môže napriek prekážkam a ťažkostiam niečo dosiahnuť, vám nikdy nikto nevezme.

Hovorí sa, že vzdelanie je predpokladom úspechu a šikovný, cielavedomý človek so vzdelaním sa v našej spoločnosti presadí. Ako to vidíte vy?

Vzdelanie predstavuje len časť toho, čo vám pomôže sa presadiť, je to vaše plus v snahe byť úspešný. Podľa mňa je v našej spoločnosti dôležité mať to „povesné“ zázemie,

ktoré vás na vysnívané miesto dotlačí. Podľa môjho názoru je vzdelanie veľmi dôležité aj pre samotného človeka, ktorý študuje. Zmení vám pohľad na svet a aj vy sám sa štúdiom zdokonaľujete a zlepšujete a nakoniec po úspešnom ukončení štúdia máte zo seba lepší pocit, že ste sa veľa vecí naučili a niečo dokázali sebe, okoliu aj spoločnosti. Vzdelanie je tiež niečo, čo prináša možno iný pohľad na vás zo strany rómskej komunity, ktorá vás začne vnímať ako človeka, ktorý sa jej zastane, spoliehajú sa na vás, mnohokrát vo vás hľadajú aj nádej. Cítim aj to, že si komunita takéhoto vzdelaného človeka váži a je hrdá, že vo svojich radoch má vzdelaných ľudí, ktorí sa dokázali v živote presadiť. Vzdelanie je cesta k úspechu, len na Slovensku to bohužiaľ zatiaľ takto vždy nefunguje. Pevne verím, že nás majorita bude musieť začať konečne rešpektovať aj ako ľudí, ktorí majú schopnosti a vzdelanostné predpoklady na to, aby sa úspešne mohli podieľať na tvorbe hodnôt tejto krajiny. Pretože rómska komunita má širokú škálu šikovných ľudí, ktorí sa chcú aktívne podieľať na spoločenskom a ekonomickom živote tejto krajiny.

Len veľmi málo našich detí má v súčasnosti sen o vzdelaní, pre nich ani pre ich rodičov nie je to najdôležitejšie. V čom bol rozdiel medzi vami a vašimi vrstovníkmi, keďže vy ste sa rozhodli pre štúdium a vzdelanie?

Tým rozhodujúcim faktorom je rodina a rodinné zázemie, ktoré dieťa má. Ak vás od útleho veku budú rodičia viesť k určitým dôležitým skutočnostiam ako vzdelanie, zodpovednosť, úcta, ale aj pribojnosť a vytrvalosť, tak sa tým začnete riadiť a budete toto všetko považovať za dôležité. Pozitívne rómske vzory, to je ďalší faktor, ktorý dokáže zmeniť myslenie rómskych detí a ich pohľad na školu a vzdelanie. Ja som mal šťastie, že som mal skvelých rodičov a aj dosť pozitívnych príkladov úspešných, vzdelaných Rómov. Jediná cesta ako dosiahnuť to, čo oni, bola, že som začal na sebe tvrdo pracovať. Každý jeden úspech, ale aj neúspech vás núti pracovať na svojej osobnosti, a potom ste ochotný urobiť aj nemožné, aby sa začali plniť vaše sny. Ne prestať snívať a veriť si, to je moje motto a životná filozofia, ktorá ma asi najviac odlišovala od mojich vrstovníkov.

Ako vidíte súčasnú situáciu Rómov na Slovensku?

Celkovú situáciu rómskej komunity na Slovensku vnímam ako negatívnu, ktorá sa z roka na rok zhoršuje. Príčiny tohto stavu sú rôzne, za tú najdôležitejšiu považujem zmenu spoločnosti po roku 1989. Vtedy nastali zmeny, ktorým sa doposiaľ väčšina ľudí z našej komunity nestačila prispôbiť. Tá zmena nastala veľmi rýchlo a nečakane. Skôr než sa Rómovia stihli zorientovať ich tieto zmeny doslova zmietli. Strata zamestnania, zmena prístupu spoločnosti a štátu k rómskej komunite ako aj ďalšie skutočnosti, ktoré sa postupne nabaľovali na tento gigantický problém – nízka úroveň vzdelania, predsudky, diskriminácia – to všetko sa následne odzrkadlilo na životnej úrovni Rómov. Chudoba, bieda, nevhodné sociálne bývanie, to sú javy charakteristické pre veľké množstvo rómskych rodín, ktoré sa do tohto stavu dostali nielen vlastným zapríčinením, ale aj vinou nefungujúceho systému. Aj napriek skutočnosti, že na riešenie rómskej problematiky, do ktorej patrí chudoba, nezamestnanosť, vzdelanie, ale najmä integrácia rómskej komunity do bežného života, boli vynaložené nemalé finančné prostried-

ky, takmer žiaden pozitívny posun nenastal. Nevenujem sa riešeniu rómskej problematiky, no doterajšie projekty vrátane tých navrhovaných sú smiešne a podobne ich vníma aj naša komunita, teda ľudia, ktorým sa v rámci týchto projektov má a malo pomôcť. Pri tom riešenia sa ponúkajú samé. Nerobme sa slepými, veď pred rokom 1989 aj napriek politickému systému, ktorý tu vládol, tu dlhé roky niečo fungovalo a prinášalo svoje výsledky, tak prečo nečerpať pozitívne skúsenosti aj z tohto obdobia a nepreniesť ich do súčasnosti? Namiesto toho sa hľadajú spôsoby, ako sa to všetko nedá.

Rómsky problém. Ako vnímate toto slovné spojenie, ktoré sa v našej spoločnosti tak často používa?

Pod pojmom rómsky problém si väčšina ľudí z majority predstaví nejakú negatívnu skúsenosť, kde hlavným aktérom je Róm. Tento pojem je známy už niekoľko rokov s tým rozdielom, že v poslednom období aj vďaka mnohým extrémistickým skupinám naberať samotný význam a podstata tohto slovného spojenia na význame a vyžaduje si neodkladné, okamžité riešenia. Rómsky problém v mojom ponímaní je o niečom inom a nie je ho možné riešiť podľa jedného vzorca a uplatniť ho celoplošne. Okamžité riešenie a iný prístup si vyžadujú segregované rómske osady, kde sú životné podmienky týchto ľudí antihumánne a neprijateľné. Veď tieto podmienky sú skôr typické pre stredovek a nie pre 21. storočie a krajinu, ktorá je členom Európskej únie. Takéto osady, lokality, sú typické práve pre regióny a okresy, kde je takmer nulová možnosť pracovných príležitostí pre rómske obyvateľstvo. V týchto regiónoch je rómsky problém vnímaný veľmi negatívne. Práve v týchto lokalitách sa z roka na rok vzťahy medzi majoritou a minoritou zhoršujú a vyhrocujú. Svoje špecifické problémy, ktoré si vyžadujú riešenia, majú aj rómske komunity, kde neriešia problém bývania, či integrácie. Na Slovensku existuje aj veľká skupina takzvaných integrovaných Rómov, ktorí sa každý deň pasujú s problémami svojho uplatnenia na trhu práce, predsudkami, diskrimináciou. Títo ľudia sú socializovaní, ale sú odmietaní týmto systémom aj napriek tomu, že majú aj vzdelanie, ktoré sa tak často všade spomína. Je nevyhnutné v prvom rade riešiť problém nezamestnanosti či už v marginalizovaných rómskych komunitách, ale aj diskrimináciu Rómov na trhu práce. Kľúčovú a rozhodujúcu úlohu v riešení týchto problémov musí zohrať samotný štát, vyššie územné celky, ale aj celá spoločnosť. Majorita aj minorita musia začať spolupracovať na riešení a odstraňovaní problémov, ktoré nás trápia a spoločnosť im dala prívlastok rómsky problém.

Súčasná situácia Rómov na Slovensku nie je práve najlepšia. Čo by sa malo podľa vás urobiť, aby sme to zmenili k lepšiemu?

Negatívnu situáciu Rómov na Slovensku sa pokúšalo zmeniť množstvo stratégií, projektov, koncepcií, no bez zreteľného výsledku. Výsledky týchto opatrení sú chabé, takmer žiadne. Ako som uviedol, svoje špecifiká majú segregované osady, kde je potrebné sa zamerať na sociálnu oblasť, bývanie, zamestnanosť a vzdelanie. Bez dôstojného bývania a pracovného uplatnenia týchto ľudí na trhu práce sú hmatateľné výsledky takmer nemožné. Za dôležité považujem, aby sa začalo aktívne bojovať s predsudkami a diskrimináciou v prípadoch, kedy narážajú šikovní, slušní Rómovia pri hľadaní si zamestnania či bývania na prekážky a odmietanie zo strany majority. V minulosti nebolo ničím výnimočným, že Róm vykonával to, čomu sa vyučil. Dnes je to takmer nemožné, pretože veľká časť spoločnosti sa bráni prijať skutočnosť, že tu existujú aj šikovní rómski ľudia, ktorí majú vzdelanie a schopnosti a logicky chcú participovať na verejnom živote tejto krajiny. Je to smutné, ale mnohokrát sa presvedčame o tom, že táto spoločnosť odmieta Rómov vo všetkých oblastiach života. Veľká časť majority nechce mať za kolegu či suseda Róma, a to bez ohľadu na jeho individuálne charakterové vlastnosti či sociálny status. Za absolútne neprípustné považujem novodobu vytvorenú rómske getá. Ak by sa vládnej moci podarilo prepojiť vzdelávanie a následne reálne uplatnenie sa Rómov na trhu práce, nastal by ten rozhodujúci krok vpred, na ktorom sa dá ďalej stavať. Takýto krok si však vyžaduje politickú vôľu vlády naozaj riešiť „rómsky problém“. Tiež by tu mala byť aj určitá ochota majoritnej spoločnosti rešpektovať nás ako rovnocenného partnera a zainteresovanosť rómskej inteligencie, ktorá by sa mala tiež podieľať na riešení problémov.

Váš životný príbeh by mohol byť motiváciou pre deti a mládež, aby venovali viac pozornosti vzdelaniu. Čo všetko sa podľa vás musí zmeniť, aby omnoho viac Rómov nekončilo v špeciálnych školách, ale naopak, končili aspoň stredné odborné školy a mali v ruke remeslo?

Ako som uviedol, základom úspechu je rodina a rodinné zázemie. Svoju rozhodujúcu úlohu vo výchove musia zohrať rodičia. Rodičia majú byť tým hnacím motorom pre svoje deti. Aby táto podmienka bola splnená, konkrétna rodina musí mať adekvátne bývanie zodpovedajúce štandardom bývania človeka v 21. storočí a nie tie strašné príbytky, kde žijú marginalizovaní Rómovia, ktoré ani neviem, ako nazvať. Práca musí byť dostupná pre tých, čo chcú pracovať. Prácu a zamestnanie považujem za nevyhnutný pilier, aby rodina ako celok mohla na sebe pracovať, venovať sa deťom, budovať ich osobnosť, učiť ich pozitívnym návykom. Bez toho, aby deti normálne bývali a mali podmienky na normálny život, ktorý im môžu zabezpečiť len pracujúci rodičia, nemôžeme očakávať, že sa rómske deti z osád či get budú úspešne vzdelávať. A samozrejme, je nevyhnutné, aby naše deti videli okolo seba aj pozitívne príklady úspešných, vzdelaných Rómov, ktorí sa dokázali v spoločnosti presadiť.

Aké sú vaše plány a sny do budúcnosti?

V prvom rade venovať sa svojej rodine, najmä mojim dvom dcéram. Mojim tajným snom je, aby sa dcérky venovali výlučne hudbe. Aby sme ako rodina naďalej držali pokope ako doteraz. No a môj osobný sen? Pôsobiť v odbore, ktorému som zasvätil toľko rokov svojho života a neprestať veriť v to, že raz si svoje miesto v tejto spoločnosti ako komunita ľudí, ktorá tu má svoje korene, históriu, tradície napokon „vybojujeme“.

Pripravil: Braňo Oláh,
foto: archív

Janka Mucová
Nahá vo vetre

Neveriaci Tomáš
V žene klamstvo v cene
Myslíš v mojom mene
Nahú ma tu máš
Navždy, nielen raz
Vo vetre priťahuješ ma
V každom tanci dráždivé kroky
V našom rámci
Chladný nočný august
Vôňa
Sú vlasy čierne
Sladko čierna káva a horkastý dym
Som neveriaci Tomáš
V žene znejú staré piesne
Milujeme sa akosi vážne

E čang balvajate

Napaťando, Tomašis bango
Džuvlate chochado rohajipen ačhlo
Gindines mire nevoha
Langi prejkal tute ačhav
Pro agor mire džvipnaske, na čak akana
Andre balvaj ke pese man cirdes
Andro savoro jekh kheliben, budžanede krokici ačhen
Andre amaro ramcos jojn soven
Šilalo ratikano hino
Biza
Hine kale o bala
Guli hiňi kali kavica but u šutlo oda thuv
Me sem napaťando, Tomašis bango
Džuvlate pes šunen phurikane gila
Kamas pes bares, numa varesar igen goďaha, pativales

Cigánka 2

V dávnej zafajčenej kaviarničke
S desiatkou ranných bielych pohľadov
V aróme ľudskosti
Dotýkaš sa obrysov mojej tmavosti
Odchádzaš
Odchádzaš so zachytenou tvárou Cigánky v dlaniach

Romaňi džuvľi 2

Čirlutňa bisterdo andre zathuvalake kavjarňake
Dešengere parne jakhengere dikhibnenca pre tute
Aromate – andro sugos manuškero
Jakhenca chudes pes mire kalipnastar
Džas khatar mande
Džas khatar mande u tire šereste phandlo hin miro
romano – cigansko muj burňikende

Pavla Cicková

Neprestávaj snívať

Neprestávaj snívať a žiť svoje sny,
neprestávaj veriť, že svet je bezpečný.
Neprestávaj ľúbiť a láske šancu dať,
neprestávaj v srdci nádej zažívať.
Neprestávaj snívať najtajnejšie sny,
neprestávaj veriť, i keď šťastie spí.
Neprestávaj kráčať, keď spadneš, znovu vstaň,
neprestávaj iným podať svoju dlaň.
Neprestávaj veriť, že život je tvoj dar,
neprestávaj, všetkým svoju pravdu vrav.
Neprestávaj milovať a chcieť milovaným byť,
neprestávaj smiať sa, k ľuďom milý byť.
Neprestávaj snívať a ako v sne budeš žiť,
neprestávaj iba z čistej studne piť.
Neprestávaj chrániť v sebe detskú dušu,
neprestávaj kričať, keď nám lesy klúú.
Neprestávaj nosiť svoj úsmev na perách,
i keď nie si istý, kto stojí pri dverách.
Neprestávaj, človek, nikdy byť človekom,
nech je tak i teraz i na veky vekov.

MAPOMUK

Mapomuk tre sune, te dživel len preko,
Mapomuk te paťal hot o nipo lačo.
Mapomuk o kamibe dele kampil sar o lon,
Mapomuk jileste o paťabe tep habol.
Mapomuk tre sune save hi garude,
Mapomuk te paťal kana bacht parunen.
Mapomuk te džal, sar peres vazdesik,
Mapomuk avrenge te kampil de i burnik.
Mapomuk te paťal hot dživipen hi devlestar,
Mapomuk tro čačipe te phenel savorestar.
Mapomuk te kamel o kamiben hi drago,
Mapomuk o asabe ov ko manuša lačo.
Mapomuk tre sune – andro suno te dživeha,
Mapomuk čak andari žuži hanik te pijel.
Mapomuk čhavorikano vodi te garuvel,
Mapomuk vika te kerel kana o veša čhingeren.
Mapomuk te phiravel asabe pro vošta,
Te kana nadžanes ko hi pažo vudar.
Mapomuk manuš šoha tovel manušeske,
Nek ovel avka akanik te bute beršenge.

◆ Foto: pixabay.com

Lucia Kmetková

Ľad

Kto je ten človek, ktorého stretávam každý deň?
Prejde okolo, ako najtemnejší tieň. Kto je ten človek, kto-
rého dotyk je mrazivý?
Pohľad neprestáva mať desivý.
Kto je ten človek, ktorý ma nevidí? Nenávisť a zloba za-
temnila mu srdce.
Všetko robí z povinnosti, celý deň sa len zlostí.
Kto je ten človek, ktorý želá mi skazu?
Pošle ma kludne aj do mrazu.
Kto je ten človek plný trpkosti?
Cíti sa silne vo svojej „božskosti“.
Pomocnú ruku nepodá, to radšej odtne si ju, premieňa sa
na jedovatú zmiyu.
Hriechom páchnuca je jeho duša, pomaly láme sa krehká
Venuša.

JEJGOS

Ko hin oda manuš, saves me arakhav sako džives?
Predžal khatare mande, sar ajso šitino. Ko hin oda ma-
nuš, save hine marchosno vast?
Leskero dikhiben hin čak pro daravipen. Ko hin oda ma-
nuš, savo man nadikhel?
Doš thaj rošnipen leskero dukhaviben, jilo ačhila kalipna-
ha buchlaro pro dživipen.
Savoro kerel bočak mušinel, calo džives rušipnaha peske
zaučharel.
Ko hin oda manuš, savo mange mangel bibachtaipen?
Bičhavel man čak avka pro marchos, zoralo šilalipen.
Ko hin oda manuš pherado bilačhipnaha?
Erzinel pes bares zorales andre peskero „devlikaňipen“.
Ažutipnaskero vast nadel, feder la čuraha te odčičel
peske les,
kaj vareso kajso te kerel, pro sapos meribnaskero pes čerinel.
Bibachtaipnaha khandel leskeri vodi, po lokores phage-
rel pes odi Venuša.

Patetická

Kráčať v temnote tohto sveta,
nechcem byť navždy späť
s krídlami roztrhanými na kusy,
robiť stále nové pokusy.
Vstávať a padať
a stále dokola,
najradšej by som tu nebola.
Nahodím úsmev a predstieram,
že už nič na svete si neželám.
Dúha stratila svoje lesklé farby,
srdce nevidí cez vysoké hradby,
nádej aj radosť už majú svoj pomník,
nevládzem kráčať už cez tento chodník.

Pateticko – lokes gondolišnaskeri

The phirel andro kalipen kala lumake,
Nakamav me laha me pro jekhetaňipen te ačhel,
Le sarňenca čhingerdenca pro kothora,
te kerel varesave pokusa – nevipena.
Te hazdel pes thaj pal pale te perkerel u andre kada
pes te bondarel,
feder elas bi me adaj imar nasomas.
Asaviben kerdo pro baro načačipen,
u thaj chochav kaj imar ňiso mange pre luma jilestar
namangav.
Eduha imar našađa peskere barvikane,
jilo nadikhel pal ´o uče fali,
paťaviben thaj bachtaipen imar pro trušul čak ačhena.
Imar me nabirinať te phirel kale dromeħa.

◆ Foto: Roman Čonka

Zabudnuté kráľovstvo

Autor: Ernest Everhard (Braňo Oláh) / September 2006, fotografie: J. G. Mandel

Kapitola XXI. Krv pre Káli

Svitlo ráno. Ľudia si ani nešli lahnúť, takí boli rozrušení z udalostí, ktoré sa včera udiali. Muži neveriacky krútili hlavami nad tým, ako sa mohol Rádžera, ktorého kráľ považoval za brata, takto podlo zachovať. Pri vyslovovaní jeho mena si s odporom odplúvali a preklínali ho. Hladili svoje sarissy a prihovárali sa im ako najlepším priateľom, pripravení brániť svojho kráľa pred každým. V tábore už vedeli, že do sprisahania boli zapletení viacerí vysokopostavení muži a ráno nastane čas zúčtovania. Z kráľovského stanu vyšiel v plnej zbroji Charšan, tvár mal bledú a oči podliate krvou od vyronených slz. Ženy sa pri pohľade do jeho utrápenej tváre púšťali do náreku, muži ho mlčky ľutovali. Odniekiaľ spoza zástupu priviedli Rádžeru. Tiež bol v plnej zbroji a tvár mu blýkala nedočkavosťou. Charšan vstúpil do kruhu, ktorý vytvorili zhromaždení ľudia. „Aby som dodržal slovo a dokázal zákernému nepriateľovi, že sa mu dokážem za jeho podlosť a zradu pomstiť vlastnými rukami, vybojujem s ním súboj na život a na smrť. Ak v ňom vyhrá, nikto z vás mu neskriví ani vlas a necháte ho v pokoji odísť, taká je moja vôľa.“ Zo zástupu sa ozývali hlasy volajúce svojmu kráľovi na slávu a preklínajúce špinavého zradcu Rádžeru. Charšan si vzal do rúk svoj okrúhly štít a poklepal naň mečom, aby dal znamenie, že sa súboj môže začať. Obaja muži sa proti sebe vyrútili ako dve dravé šelmy. Údery dopadali na štíty. Obaja sa dobre bránili. Rádžera vyčkával, odrážal výpady a čakal na svoju príležitosť. Tú mu však Charšan nedal a dorážal stále prudšie a silnejšie. Myslel len na jediné, na svoju Laxmí, ktorú musí pomstiť. Rádžera pred ním musel stále viac ustupovať a vtedy Charšan namiesto naznačeného úderu mečom udrel mocne svojím štítom. Rádžera spadol na zem. Charšan mu z ruky vykopol štít a jediným úderom ho zbavil meča.

Rádžera ležal pred ním bezmocný na chrbte a očakával smrť, dav nadšene burácal. „Na čo čakáš? Zabi ma!“ vykrikol Rádžera. „Len sa tak veľmi neponáhľaj, snáď si nemyslíš, že ti doprajem takú ľahkú smrť. Budeš trpieť, za moju Laxmí ti pripravím pekle na zemi, aby si vedel, čo ťa čaká v skutočnom pekle, kam ťa pošlem!“ „Rob si so mnou čo chceš, len o jedno ťa prosím, vystroj mi tú najskromnejšiu poslednú cestu podľa našich rituálov,“ prosil so slzami v očiach Rádžera. „No ty nie si Hektor a ja Achilles, ale sľubujem ti, že tvoje telo vyhodím na smetisko, kde sa stane potravou pre túlavé psy a vtáky,“ Charšan mu pri tých slovách naplnul do tváre. Zodvihol ruku a sluhovia za ohlávky priviedli štyri kone. Boli to ťažké, mohutné, ťažné kone. Dav zašumel v očakávaní, čo príde. Rádžera sa s hrôzou pozeral na pokojné zvieratá, a vtedy si spomenul na Zintinu veštbu. „Štyri kone ťa ponесú na štyri strany sveta.“ Premkol ho smrteľný strach, začal kričať, prosiť o pomoc a v smrteľnej hrôze si driapal nechťami tvár. Vojaci ho ťahali do stredu kruhu, v ktorom pred chvíľou bojovali. Rádžera sa metal, bránil, zarýval prsty do zeme, nič mu však nemohlo pomôcť. Kráľ sa chladne, so zadosťučinením díval na jeho strach. Ľudia boli ticho, keď mu samotný Charšan navliekal na ruky a nohy hrubé povrazy. „Prosím ťa, zľutuj sa! Nemuč ma a nájdí vo svojom srdci milosrdenstvo! Dokáž svoju dobrotu, ktorou si známy a zabi ma rýchlo! Buď milosrdný aj k takému diablovej, akým som ja,“ prosil s plačom Rádžera. „Vzal si mi všetko, na čom mi záležalo! Zákerne si zavraždil moju Laxmí a moje dieťa a ja mám vo svojom srdci nájsť pre teba milosrdenstvo? Aj keby som chcel, nedá sa, pretože ja už nemám srdce. Zabil si ho spolu s mojou láskou. Dám si záležať, aby to trvalo čo najdlhšie!“ zlostne precedil cez zuby Charšan a kopol ho do rebier. Kone sa pohli, povrazy sa napli, až sa Rádžera vzniesol do vzduchu a cez jeho

strašný rev bolo počuť trhanie svalov a praskanie kostí. Charšan dal pokyn, aby kone zastali, a tak predlžoval Rádžerove utrpenie. Ten upadal do mdlôb a opäť sa preberal, aby znášal tento krutý trest. Zosimos sa už nemohol dívať na takú nefudskú krutosť. Videl, že Charšan je ochotný toto ukrutné divadlo predlžovať aj donekonečna a napriek tomu bude presvedčený, že to nie je dostatočný trest. Chápal ho, ale nemohol to už ďalej zniesť, a tak vytiahol zo záhrenia malé zrkadielko, ktorým zasvietil do očí jednému z koní. Ten sa splašil a Rádžerova noha sa oddelila od tela. Ostatné kone sa rozbehli na svoje strany, a tak bolo Rádžerove utrpenie ukončené. Zostalo po ňom len krvavé torzo. Jeho ostatky zozbierali a vyhodili na smetisko tak, ako mu to sľúbil kráľ. „Teraz priveďte ostatných zločincov a zradcov,“ prikázal Charšan. Priviedli zviazaných šľachticov a generálov Rama, Gopala, Sasha, Manvéndru a ďalších. S hrôzou sledovali Rádžerov koniec. Ľudia z prvých radov na nich pľuli a bili ich, zniesla sa na nich sprška kameňov a nadávok. V šialenom hneve diváci túžili po ďalšej krvi. Gopal padol na kolená s pomočenými nohavicami a prosil o rýchlu smrť. „Kráľ môj, odpusť mi, to všetko ten podliak Rádžera, on nás nahovoril.“ „Tak je, to všetko on, pošťval nás proti tebe,“ pritakávali ostatní. „Takže to všetko on. A čo ste vy malé deti, ktoré nevedia, čo je dobré a čo zlé? Nie, nie ste. Ste moji generáli, kniežatá a vojaci, ste dospelí muži, ktorí musia niesť za svoje činy zodpovednosť. Teraz sa plazíte a prosíte o milosť, no keď ste pripravovali moju vraždu, vtedy ste na prípadný trest nemysleli. Ani ste nemohli, nad mojou mŕtvolou ste ráťali sultánovo zlato a premýšľali nad cestou domov a súčasťou vašej dohody so sultánom bolo aj to, že by ste mu tu nechali napospas všetkých týchto ľudí!“ Charšan kričal svojím mohutným hlasom, aby to počuli všetci aj v posledných radoch. Keď to ľudia počuli, zúrili

a prisahali tú najukrutnejšiu pomstu. „Počujete ľud? Mňa prosíte o milosť? Pokiaľ ide o mňa, tak ja v sebe tú milosť nájdem.“ Ľudia začali nespokojne kričať. „No, ale keďže ste do svojich plánov zahrnuli aj zradu ľudu, tak ja nemám právo rozhodnúť o milosti pre vás, a tak nech o všetkom rozhodne ľud!“ Charšan sa poobzeral dookola, ako keby kontroloval, či sú tu všetci. „Ľud môj, teraz ty rozhodneš o osude týchto zradcov. Teraz nech všetci, ktorí sú za to, aby títo muži boli po práve potrestaní, povedia áno.“ Dav zborovo zaburácal Charšanovi svoje áno. „Teraz nech všetci, ktorí sú za to, aby títo muži dostali milosť, nech povedia áno.“ Dav zostal nemý, neozval sa ani jeden jediný hlas. „Ako vidíte, ľud rozhodol.“ Kráľ dal pokyn, aby sa ľudia rozostúpili. Za nimi na lúke uvideli malý les zašpicatených kôlov, ktoré čakali na Gopala a ostatných. Ľudia na chvíľu zdúpneli, no potom sa rozlhol súhlasný pokrik, od ktorého tuhla krv v žilách. Zosimos stojaci vedľa Viratu v hrôze zašepkal: „Ten chlapec sa od žiaľu zbláznil. Načo toľko krutosti?“ „Učiteľ, nič iné si nezaslúžia. Charšan aj ľud žiadajú iba spravodlivý trest. Máme na to plné právo,“ Virata sa chladnokrvne díval, ako Gopala, potom Rama, Sahsa a Manvéndru napichujú na kôl. Rovinou sa niesol ich hrôzostrašný krik plný bolesti. Zosimos znechutene odišiel, vidiac, že sa nenájde jediný človek schopný zľutovania. Od púšte Thar vial horúci vietor, ktorý niesol do diaľok krik popravovaných.

* * *

Celú noc sa táborom niesol krik umierajúcich mužov, ktorých dal kráľ napichnúť na koly. Ľudia spočiatku chodili okolo nich, pokrikovali na nich, úprimne ich preklínali a posmievali sa im. No keď videli, že odsúdení muži neumierajú a ich utrpenie sa len prehľbuje, radšej obchádzali miesto popravy a postupne sa poschovávali do stanov a vozov. Okolo ohňov robili čo najväčší

krik, spievali víťazné piesne a spomínali na nebohú kráľovnú, aby ich nenávisť neochabovala a sami seba utvrdzovali v tom, že ten krutý trest si zradcovia plne zaslúžia. Nastala noc. Priniesla so sebou bolestný krik mužov, ktorí prosili o zľutovanie a privolávali smrť, aby ukončila ich trápenie. V nočnom tichu sa postupne krik popravovaných stal neznesiteľným. Ženy sebe a deťom zapchávali uši, muži si hlavy zakrútili do prikrývok, nič to však nebolo platné. Až do samého rána sa táborom rozliehal strašný krik, od ktorého tuhla krv v žilách. Ľudia sa začali modliť, aby sa to čo najskôr skončilo. S radosťou vítali ráno. Vychádzajúca oranžová guľa nad obzorom akoby zázrakom priniesla koniec utrpenia odsúdených. Vojaci ich nešetrne zhadzovali z kolov, skravené telá dopadali do prachu, s ktorým sa ich krv zmiešala na odpornú kašu, a tá pokrývala mŕtve telá. Za kráľom prišli prosiť rodiny odsúdených, aby im vydal telá. Celé posolstvo viedol Ráhúl, otec generála Rama. Pomalým, stareckým krokom sa blížil ku kráľovskému stanu. Na svojej šedivej hlave mal ešte zvyšky popola, ktorý si v smútku za synom sypal celú noc na hlavu. Jeho zvráskavené, žilnaté ruky sa triasli, padol

pred kráľom na kolená a čelom sa dotkol zeme. „Pane, viem, že nie som hoden predstúpiť pred teba, no otcovský cit ma k tomu donútil. Prišli sme spolu s týmito ľuďmi, ženami, deťmi, sestrami a matkami prosiť o veľké zľutovanie nad tými, ktorí tak veľmi pochybili,“ Ráhúl so strachom pohliadol do kráľovej tváre, z ktorej však nemohol nič vyčítať. „Kráľ náš, prosíme ťa, zľutuj sa a vydaj nám telá tých, ktorí ti tak veľmi ublížili. Pre nás sú to napriek všetkému, a navždy budú, naši synovia, bratia, manželia a otcovia. Nežiadam ťa, pane, aby si im odpustil. Viem, že zradu nemožno nikdy odpustiť. Prosím ťa o odpustenie pre nás, pretože za chybami detí hľadaj pochybenie rodiča. Pokorne ťa prosíme, odpusť nám,“ starec sa rozplakal a opäť sa čelom dotýkal zeme pred Charšanovým trónom. Celé posolstvo sa srdcervúco rozplakalo a spolu s Ráhúлом prosilo: „Odpusť nám, kráľ náš, odpusť.“ Charšan sa postavil. V stane nastalo ticho. „Dobre, vezmite si telá tých zradcov!“ „Ďakujeme ti, pane,“ šťastne ho prerušil Ráhúl. „Ticho! Ešte som neskončil!“ prísne ho zahriakol Charšan. „Zoberte si telá vašich prekliatych príbuzných, ale hneď, ako vykonáte pohrebné rituály, ešte dnes, všetci prí-

slušníci vašich rodín odídu z tábora.“ „Kráľ môj, ale to bude pre nás znamenať istú smrť alebo v najlepšom návrat do otroctva!“ zhrozene protestoval Ráhúl. Ženy sa opäť rozplakali a prosili o zľutovanie. „Dostanete potravín, koľko budete chcieť. Rovnako tak vám vydám zbrane, ale zostať medzi mojim ľuďom nemôžete. Tak, ako boli zradcovia vaši blízki, tak sa môžete stať zradcami aj vy, už vám nikdy nemôžem veriť! Možno ste vedeli o tom, čo sa proti mne chystá a mlčali ste, možno nie, to už nikdy spoľahlivo nezistím. Ale jedným si môžem byť istý. Odtiaľ ma budete nenávidieť za to, ako som potrestal tých špinavých zradcov, ktorých ste vy nazývali bratmi, manželmi a synmi.“ „A kde máme ísť, veď všade naokolo sú naši nepriatelia, ktorí s nami nebudú mať zľutovanie!“ s plačom sa ozvala jedna zo žien. Svojím hodvábnym, modrým sárí si zotrela slzy, brada sa jej od plaču a bezmocnosti triasla. Charšan si všimol, že je v pozhrozenom stave. Jej vypuklé bruško mu opäť kruto pripomenulo bolestnú stratu. Znovu sa mu pred očami zjavila jeho Laxmí a bolesť opäť zovrela srdce. Trasúcou sa rukou vzal zo stolíka čašu a vypil ju do dna. Víno mu opäť dodalo sily. Neúprosne sa pozrel do

ženinej uplakanej tváre. „Ty si Jia, žena kniežata Manvéndru?“ Žena súhlasne prikývla. Nebudem vám rozkazovať, chodte, kde sa vám zachce. Môžete sa pokúsiť vrátiť do vlasti. Nie je vás mnoho, možno sa vám to podarí, ale medzi nami zostať nemôžete rovnako, ako choré zviera nemôže zostať v stáde, lebo by ho nakazilo. A ja sa rovnako ako dobrý hospodár radšej zbavím niekoľkých kusov, aby som nezapríčinil skazu všetkých. Dohovoril som. Teraz odíďte, nech ešte pred zotmením opustíte tábor. Kalpan vám vydá všetko, o čo požiadate a dohliadne na to, že odídete dnes a všetci.“ Charšan si nalial ďalšiu plnú čašu a vypil ju naraz do dna. Pristúpil k nemu Virata. „Brat môj, nemal by si toľko piť. Zmysly musíš mať čisté, aby si mohol čeliť nepriateľovi.“ Charšan akoby ho nepočul si nalial ďalší pohár. „Dáš si so mnou?“ Virata pokrútil hlavou. „Škoda, je dobré. Ten podliak a sukin syn Rádžera, aj keď bol ten najšpinavší zradca pod slnkom, vínu sa rozumel.“ Charšan sa smutne zasmial a vypil ďalší pohár do dna, pozrel sa do Viratových smutných očí a položil mu ruku na rameno. „Odpusť, ale pomáha mi to utužiť tú hroznú bolesť,“ pošeplal mu do ucha. „A keď je reč o nepriateľoch, myslím, že je čas na obeť pre našu bohyňu.“ „O čom to hovoríš?“ „Uvidíš, o tom sa bude hovoriť ešte o tisíc rokov. Dhálí, Dhálí,“ zakríčal Charšan a do stanu vbehol vysoký, chudý muž oblečený v červenom rúchu kňaza Bohyne Kálí. Hlboko sa poklonil. „Je všetko pripravené?“ opýtal sa kráľ a nalial si ďalší pohár vína. „Necháš priateľa piť samotného? Vieš, ako to neznášam,“ nalial ďalší pohár a podal ho Viratovi, ktorý tentoraz neodmietol. „Kráľ môj, všetko je pripravené, bohyňa očakáva obeť,“ prehovoril kňaz svojím hlbokým, slávnostným hlasom. „Dobre, ideme!“ zavelil Charšan a všetci vyšli zo stanu. Na priestranstve, kde sa včera odohrával súboj, stál veľký oltár so sochou bohyne. Všetok ľud už bol vonku a modlil sa. Monotónne odriekavanie a knísanie sa do rytmu bubnov ich privádzalo do tranzu. Všetci už čakali, kedy sa privedú obetné zvieratá pre Kálí, no namiesto zvierat boli privedení zajatci, ktorí sa pod Saidovým vedením zúčastnili povstania. Priviedli asi päťdesiat mužov, ktorí sa vystrašene dívali na sochu Bohyne Kálí, odplúvali si a vzývali Alaha. Kňazi vzali prvých trochu, posypali im hlavy múkou, na krk im zavesili vence voňavých kvetov. Dav od hrôzy stíchol, keď si uvedomil, čo sa ide diať. Ani tí najstarší ľudia si už nepamätali, kedy naposledy boli Kálí obetovaní nepriatelia. Kňazi nahli zviazaných mužov nad oltár a svojimi zahnutými nožmi im obradne podrezali hrdlá. Krv vystrekla na oltár, kňazi zaspievali obetnú pieseň, v ktorej prosili Kálí, aby prijala krv nepriateľov ako obeť. Virata zostal ako prikovaný, keď videl, ako kňazi berú ďalších mužov. Zajatci začali kričať a metať sa, nič im to však nepomohlo. Charšan si vo svojej neuhasiteľnej túžbe po pomste myslel, že ľudia to prijmú ako spravodlivý trest. No ľudia zostali zamĺknutí. Vôbec nespievali spolu s kňazmi a zhnusene odvracali hlavy. Charšan sedel na tróne, ďalej si štedro nalieval víno a díval sa na obetovanie. Zo zástupu stojaceho pri tróne vyšiel Zosimos a zlostne sa ponáhlal ku kráľovi. „Zbláznil si sa? Ty si sa načisto pomiatol! Prečo toľko krutosti a potoky preliatej krvi? Myslíš si, že svojou krutosťou zmeníš niečo na tom, čo sa stalo? Ihneď to zastav!“ kričal na neho Zosimos po grécky. „Ale, ale, učiteľ sa nám rozčúľil,“ opito sa usmieval Charšan. „Ty krutý hlupák, zastav to zbytočné krviprelievanie!“ Zosimos sa od zlosti celý triasol. Charšanova tvár sa zachmurila. „Aj keď si bol môj učiteľ, ja už nie som malý chlapec, ktorého možno vyhrešiť. Ja som maharadža ríše Kanaudž Charšan II. z rodu Vardhara, syn Dejdžandov a žiadam od teba patričnú úctu!“ kričal Charšan s červenou, od vína rozpálenou tvárou. „Tak sa podľa toho aj správaj! Tvoj otec by nad tebou trpko zaplakal a Laxmí by sa za teba musela

hanbiť. “Charšan vyskočil z trónu a začujúc urážku sa inštinktívne chytil kindžalu. Virata mu chytil ruku a zastúpil cestu. „Chceš ma zabíť? Je ti málo krvi? Prekoleš ma ako Alexander Kleithésa a potom budeš za mnou roniť slzy? Hovorím ti, prelej všetku krv sveta a zabi všetko živé, tým ale svoju Laxmí ani dieťa nevzkriesiš!” Zosimos mu pevne, bez strachu hľadel do očí. Charšan sa chvel od zlosti. „Strážce, odvedte Zosima do jeho stanu, kde zostane dovtedy, kým nerozhodnem inak!” zlostne prikázal Charšan. Díval sa do očí svojho učiteľa, ale nevidel v nich ani záblesk nenávisti. Čítal v nich otcovskú lásku, ktorú k nemu tento muž prechovával odjakživa. „Správajte sa k nemu s patričnou úctou a nech je o neho dobre postarané,” doložil Charšan, zahanbený svojou prchkosťou. Urazil muža, ktorého si vážil ako vlastného otca. „Zachovaj sa ako muž a kráľ, zastav tieto ukrutnosti. Postav sa tej strašnej bolesti, ktorá ti drása srdce a otravuje dušu, znášaj ju hrdinsky a pokorne. Nikdy nedopušť, aby ťa ovládla nenávisť,” so slzami v očiach ho prosil Zosimos a odišiel za sprievodu stráží do svojho stanu. Ľudia boli vystrašení, aj keď veľmi nerozumeli, o čom sa Zosimos a kráľ rozprávali. Videli, že sa medzi nimi strhla hádka a dovŕpili sa aj, prečo. Charšan si zťažka sadol na trón, pozrel sa do tvárí mužov, ktorých odvádzali k obetnému oltáru. Videl vystrašené oči mladých mužov, ako sa nahlas modlia. Jeden z nich, mladík s kostnatou tvárou a riedkymi fúzikmi, ktoré ešte viac zvýrazňovali, že je to iba vystrašený chlapec, zašeptal ledva počuteľne: „Mama.” Kňaz už dvíhal zakrvavený nôž, keď ho Charšan zastavil. Postavil sa, pozrel sa na to krvavé dieľo, ktoré sa vykonalo na jeho príkaz. Mocne mu zovrelo žalúdok, zakrútila sa mu hlava a takmer sa povracal. Roztrasený pohľad mu sklúzol na vystrašených ľuď. „Na dnes stačilo!” zakričal a tackavým krokom odišiel do stanu.

* * *

Tábor bol mlčky, ešte aj psy poslušne ležali pri ohniskách svojich pánov. Noc bola temná, na oblohe svietil tenký kosák mesiac. Aj keď cez deň vládlo úmorné teplo, noc bola chladná, fúkal nepríjemný vietor. Tráva a stromy šušťali akoby sa rozprávali neznámym jazykom rastlín. Mughal sa striasol chladom, lepšie si pritiahol uniformu. „Zima, čo? Zvláštna krajina, cez deň ťa ide usmažiť a v noci ideš zmrznúť,” zasmial sa Sunil. „Dnes aj napriek horúčave behal ľudom mráz po chrbte. Nikdy by som si nepomyslel, že náš dobrý kráľ dokáže byť taký krutý,” vzdychol si Mughal. „Pomsta a nenávisť sa mu usadili v srdci a na istý čas vytlačili odtiaľ dobro a lásku. No nečudujem sa po tom všetkom, veď v jedinej chvíli stratil dve najdrahšie bytosti. Potom nech sa nikto nepohoršuje, že mu duša volá po pomste a po najkrutejšom treste pre zradcov a vrahov.” Sunil s Mughalom pomalým krokom chodili okolo zajateckého tábora, ktorý dnešnú noc strážili spolu s ďalšími mužmi z ich oddielu. Po celom tábore boli rozostavané zdvojené strážce. Vysokánske sarissy sa temne týčili k nebu. Vojaci sa vo dvojiciach pošepky zhovárali, aby premošli únavu a chuť na spánok. Mughal pozoroval tváre zajatcov, ktorí sa ticho rozprávali, objímali a lúčili. Nikto z nich nezažmuril oka. Ani jeden nechcel svoju poslednú noc na tomto svete prespať. Muži sa dlho modlili, vrúcne vzývali Alaha a prosili o prijatie do božieho kráľovstva. So slzami v očiach spomínali na svojich blízkych, na mamin chlieb a vôňu domova. Na svoje mladé ženy a deti, ktoré zanechali doma. Mughal so Sunilom nepreriekli ani slova. Počúvali dojemné príbehy a lúčenie sa so životom týchto mužov a napriek tomu, že to boli ich nepriatelia, so súcitom si sťažka vzdychli pri myšlienke na osud, ktorý ich zajtra čaká. Z hlúčku zajatcov sa oddelili dvaja muži. Dlho sa modlili, potom si padli do náručia, pobožkali sa na líca a so slzami sa lúčili. „Brat môj, takto skončíme svoje mladé životy! Neveriaci nás

obetujú svojej krvavej a krutej bohyni,” plakal vyšší z nich a pritískal si na hrud' uplakanú tvár svojho mladšieho brata. „Ach, Šaríf, keby sa o našom strašnom konci dozvedel náš otec, istotne by mu puklo srdce. Dobre nám hovorí aj s našou dobrou mamkou, aby sme zostali doma a stali sa tesármi tak ako on. Ale my nie. Chceli sme si so zbraňou v ruke vydobýť bohatstvo a slávu, namiesto toho nakoniec skončíme takto,” srdcervúco sa rozplakal mladší z bratov. „Neplač, Mustafa, musíme čeliť smrti ako muži, aby sa naši rodičia nemuseli za nás hanbiť, ale aby celý Merv rozprával o našej odvahe,” tíšil ho starší brat, no aj on len ťažko potláčal plač. Mughal zmeravel, keď si vypočul tento rozhovor. „To nie je možné,” zašepkal a neveriacky si pretieral oči, akoby sa chcel zobudiť zo sna. „Čo je Mughal? Vypadáš, ako keby si videl ducha!” potriasol ním Sunil. Mughal si ho však nevšímal a podišiel bližšie k bratom. Tí sa strhli a zodvihli ruky, aby ukázali, že nemajú nepriateľské úmysly, ale chceli len trochu súkromia. „Nebojte sa, nič vám neurobím, len mi odpoviete na pár otázok,” prihovoral sa im Mughal. „Neviem, prečo nám nedáš pokoj? Toto sú naše posledné chvíle a s bratom by sme ich chceli prežiť nerušene v modlitbách. My sme len obyčajní vojaci a musíme poslúchať rozkazy, to by si ako vojak mohol chápať. Takže neviem, prečo nás chceš aj v takto vzácnych chvíľach otravovať zbytočnými otázkami,” pokojne, no dostatočne dôrazne mu Šaríf naznačil, že by mal odísť. „Povedz mi len jedno, ste synovia Šarífa z Mervu, ktorý má tesársku a stolársku dielňu neďaleko východnej mešity?” Bratia sa na neho nechápavo dívali. „Vaša matka sa volá Ajša a robí ten najlepší kuskus v celom Merve,” Mughal sa usmieval na prekvapených bratov. Bol si istý, že našiel synov svojho dobrodinca, ktorému vďačí za život. „Odkiaľ to všetko vieš, cudzinec? Áno, sme synovia Šarífa a Ajši. Ja som Mustafa a to je môj starší brat, ktorý dostal meno po našom otcovi. Nemaj mi to za zlé, ale musím sa opýtať, kedy a ako si spoznal našich rodičov? Nech im Alah dá dlhý a šťastný život,” spýtal sa Mustafa a úprimne podal Mughalovi svoju ruku. Mughal im porozprával svoj príbeh a Sunil zatiaľ dával pozor, aby ich nikto nerušil. Muži sa smiali a plakali, keď spomínali na domov, na rodičov, na otcovu dielňu, ktorá vždy tak príjemne voňala čerstvým drevom. Na ten najlepší mamin kuskus, na rodičovský dom, ktorý im bol vždy bezpečným útočiskom. Objímali Mughala a tešili sa, že je priateľom ich otca, a teda aj ich priateľom. „Škoda, že sme sa nestretli za iných okolností a nebude nám dopriate užívať si naše priateľstvo, ale aj tak, Mughal, dokázal si potešiť naše srdcia a priniesť nám kusok domova. Svojím rozprávaním si nám dal zabudnúť na strašný osud, ktorý nás zajtra čaká,” Šaríf ho na rozlúčku objal a podal mu ruku. Mughal stískal štíhlu, teplú ruku, ktorá tak veľmi pripomínala ruku jeho otca. Brieždilo sa, bol čas striedania stráží. Mughal sa so smútkom v očiach rozlúčil s bratmi a vydal sa so Sunilom na cestu do ich stanu. Kráčali po rosou pokrytej tráve, pomedzi vyhasnuté ohniská. Mughal bol zamyslený a po celý čas mlčal. „Mughal, priateľ môj, na ich osude nič nezmeníš. Kráľ sa nevzdá svojej pomsty a ty si len obyčajný vojak, tak sa tým netráp,” chlácholil ho Sunil. „To isté si mohol povedať ich otec, keď prenasledovali mňa a usilovali sa o môj život, ktorý mal v tej chvíli menšiu cenu než smeti a odpadky na uliciach Mervu. Šaríf mohol tiež spokojne čakať v bezpečí svojho domu a vraviť si: „Veď čo ja, obyčajný tesár, zmôžem proti vezírovi.” Chvilu by počkal a na svete by bolo o jedného otroka menej, vzdychol by si nad nespravodlivosťou sveta, a potom by si pokojne sadol k dobrej večeri.” Mughal prudko dýchal a na tvár mu vystúpili červené škvrny. „Nie, Sunil, ja sa nemôžem len tak prizerať na to, ako zabíjajú nevinných ľudí. Nemôžem sa za dobro odvdačiť ľahostajnosťou a zbabelo sa skryť za

svoju nemohúcnosť. Nikdy, to radšej umriem!” „A čo chceš robiť? Chceš pobiť strážu a oslobodiť tých mužov? Nič nemôžeš urobiť, tak sa s tým zmier! Viem, je to kruté, ale je to tak,” dôrazne mu dohovárał Sunil. „Ale môžem, priateľu. Pôjdem za kráľom, poviem mu celý môj príbeh a požiadam ho o milosť pre týchto mužov. A ak napriek tomu bude bažiť po krvi, tak nech preleje aj tú moju.” „To aj urobí. Myslíš si, že keď ťa pozná po mene, bude ťa počúvať? Veď nechal uväzniť svojho učiteľa, ktorého miluje ako otca!” zlostil sa Sunil. Zatiaľ vošli do stanu, kde ich už čakala horúca zeleninová polievka, ktorú im pripravila Basanti. „Nehnevaj sa, Sunil, ale inak nemôžem. Viem, že ma pochopíš.” „Nikdy nepochopím, že sa tak ľahko a nezmyselne vzdávaš života.” Basanti sa so strachom pozerala na otca, ktorý hovoril také strašné veci. „No na mňa sa tak vystrašene nepozeraj, to tu nášho priateľa omrzelo život,” nazlostene Sunil vzal do rúk podávanú misku a hlasno chlípala polievku, ktorá ho príjemne hriala v žalúdku. „Mughal, priateľ môj, čo sa deje? Prečo otec rozpráva také strašné veci?” s obavami sa ho pýtala Basanti a podala mu polievku. „Vieš, Basanti, jeden muž mi zachránil život počas vraždenia otrokov v Merve, a teraz som medzi zajatcami spoznal jeho synov. Uvedomil som si, že je mojou povinnosťou ísť za kráľom prosiť o milosť pre tých mužov.” „Správne si sa rozhodol, choď za kráľom. On má dobré srdce a určite ti vyhovie.” „Ešte aj ty, obaja ste rovnakí! Hlúpe, tvrdohlavé barany, ktoré naivne veria, že každý je dobrý a spravodlivý. Život však nie je rozprávka, kde dobro vždy zvíťazí. Život je krutý a nespravodlivý ako väčšina ľudí. Tak to už konečne pochopte, veď už nie ste deti!” Sunil so zlosťou tresol misku s polievkou o zem a vybehol zo stanu. „To on len preto, že ťa má rád a bojí sa o teba,” ospravedlňovala sa Basanti a zbierala zo zeme črepy. „Viem,” pokojne povedal Mughal a vypil posledný dúšok polievky.

* * *

V skoré ráno sa Mughal vybral do kráľovského stanu, kde žiadal o vypočutie. Kráľ mu ale prostredníctvom Kalpana odkázal, že nemá čas. Ak má niečo na srdci, nech to povie svojmu veliteľovi, ten to povie Kalpanovi a ten kráľovi. Mughal sa však nedal odbiť a hovoril tak hlasno, aby to mohol počuť aj samotný kráľ. „Pane, ale to, čo mu chcem povedať je veľmi dôležité! Je to otázka života a smrti pre mnoho nevinných ľudí!” Ľudia sa začali zbiehať okolo a zvedavo vyčkávali, čo chce ten vojak povedať samotnému kráľovi. Skôr, než mohol Kalpan vojsť do stanu, náhlivo z neho vyšiel Charšan. Vlasy mal neučesané, oči podliate krvou a na tvári niekoľkodňové strnisko. Chvatne si naprával šaty, keď videl, koľko ľudí sa zišlo pred jeho stanom. „Čo je také dôležité, že ma vyrušuješ skoro ráno?” zlostne sa opýtal Charšan. Dav stíchol a niekoľkí si v ňom šepkali, že s tým vojakom to určite nedopadne dobre, lebo kráľ je ešte stále zúrivy. „Najvznešenejší kráľ! Moje meno je Mughal a prišiel som prosiť o život zajatcov.” „Čože?” skríkol kráľ. „Najprv ma vypočuj, a potom rozhodni. O nič iné ťa neprosím,” Mughal nečakal na kráľov súhlas a otočil sa k zhromaždeným ľuďom. „Všetci si určite pamätáte vraždenie otrokov v Merve, počas ktorého bolo zavraždených niekoľko stoviek našich ľudí.” Dav mu hlasno dával za pravdu. „Ja sám som mal byť jednou z obetí, keď ma vezírovi vrahovia prenasledovali ulicami Mervu. Vo chvíli, keď som si už myslel, že je so mnou koniec a lúčil som sa so životom, našiel sa človek, ktorý mi zachránil život. Postaral sa o mňa, vyliečil ma a pomohol mi utiecť k svojim. Tento človek to všetko urobil nezištne vo viere v ľudské dobro. Včera som medzi zajatcami našiel jeho dvoch synov, no neprišiel som prosiť len o ich život. Prosím ťa, pane, o milosť pre všetkých zajatcov. Sú nevinní, veď museli počúvať príkazy toho sultánovho agenta, ktorý bol v tej chvíli ich najvyšším veliteľom.

Každý vojak vie, že nad rozkazom nemôže rozmýšľať, ale ho musí splniť. Na ich mieste by sme urobili to isté, oni len plnili rozkazy. Netrestaj ich pane, ale ak nemôžeš inak, vezmi si s ich životmi aj ten môj!” Mughal padol na kolená a sklonil hlavu ako pred popravou. „Vezmi si aj môj!” Sunil vystúpil z davu a kľakol si vedľa Mughala. „Čo to robíš, čo bude s Basanti?” vystrašene zašepkal Mughal. „Vznešený pane, vezmi si aj môj, lebo bez týchto ľudí nebudem môcť ďalej žiť,” začuli jemný Basantin hlások, ktorá si k nim pokľakla. Zrazu sa k nim pridávali ďalší a ďalší hlboko dojatí ľudia, až pred kráľom kľáčali všetci a prosili o život svojich nepriateľov. Charšanovi sa v očiach zaligotali slzy. „Bratia a sestry, vstaňte! Ďakujem vám, že ste mi opäť ukázali správnu cestu,” kráľ podišiel k Mughalovi, zodvihol ho a ešte raz pokynul všetkým, aby vstali. „Tento muž preukázal svoju odvahu a česť, ktorá mu kázala konať tak, ako konal. Veľmi si to vážim a hovorím vám, konajte podobne. Pretože ak stratíme zmysel pre spravodlivosť a česť tak, ako sa to stalo mne, staneme sa tým najhorším. Budeme rovnakí ako všetci tí zradcovia a vrahovia, ktorých tak veľmi nenávidíme. Vo svojom žiali a smäde po pomste som zabudol na to, čo je správne. V horlení po spravodlivej odplate som sa stal krutým a bezcitným. To sa už viac nestane, na to vám dávam svoje čestné slovo. Všetci zajatí muži dostávajú milosť, dosť bolo zabíjania a krvi!” Dav volal svojmu kráľovi na slávu, šťastný, že sa zbavil temného démona, ktorý sa zmocnil jeho srdca. Ľudia sa tešili ako malé deti, že majú opäť svojho dobrého kráľa. Charšan so slzami v očiach podával ľuďom ruky. „Tak čo, Mughal, aký bude osud mužov, pre ktorých si vybojoval slobodu?” kráľ podišiel k Mughalovi, položil mu ruku na plece a s radosťou sa zadíval do jeho šťastnej tváre. „Pane, daj im slobodu, ale ešte pred odchodom nech na korán odprisahajú, že proti nám nepozdvihnú zbraň. Potom nech odídu na juh, náš nepriateľ príde zo severu.” „Múdro vravíš, tak to urobíme. Takýchto ľudí budem potrebovať, staneš sa stotníkom.” „Pane, ale naším veliteľom je Harish,” protestoval Mughal. „Neboj sa, ten sa oddnes stal generálom.” „Kráľ môj, veľmi si vážim prejavenu česť, ale musím odmietnuť,” Mughal sa hlboko uklonil panovníkovi. „A to už zase prečo?” „Pane, ešte pred pár mesiacmi som bol obchodník, ktorý v živote nedržal žiadnu zbraň a dnes mám byť veliteľom? Nie, myslím, že na to sa lepšie hodí skúsenejší a lepší vojak ako som ja.” „Kto je ten muž?” zvedavo sa pýtal prekvapený kráľ. „Náš desiatnik Sunil!” Mughal za rukáv vytiahol zo zástupu brániačeho sa Sunila. „Ešte som sa nestretol s takým mužom, ako si ty Mughal, spravodlivý až do špiku kostí. Tak nech je po tvojom. Sunil, oddnes preberáš velenie nad stotinou po Harishovi a ty Mughal, budeš desiatnikom a jeho pobočníkom. A nechcem počuť žiadne reči,” obrátil sa na Sunila, ktorý sa chystal niečo namietať. Všimol si šťastný pohľad Basanti a opäť si spomenul na svoju Laxmí. Bolesť sa mu znovu zahryzla do duše a nechcela popustiť. Naklonil sa k Mughalovi a pošepkal mu: „Dúfam, že ma čoskoro pozveš na svadbu. Nečakaj, keď sa ti šťastie núka a užívaj každý deň naplnený láskou.” Mughal sa len začervenal, stisol svojmu kráľovi ruku a zašepkal: „Ďakujem.” Do tábora pricválal Emran. Kôň bol od únavy pokrytý penou a prachom. Emran zoskočil z koňa a rovno sa prihnal ku kráľovi. Očami mu naznačil, aby išli do stanu, no Charšan tušil, akú správu prináša, a tak pokrútil hlavou, nech to povie pred všetkými. „Najvznešenejší maharadža! Na dva dni cesty od nášho tábora sme uvideli Hassanovu armádu.” Charšan zodvihol ruku, všetci stíchli. „Blíži sa nepriateľ. Onedlho sa s ním stretne v boji. Pripravte sa. Všetci muži do zbrane!” Muži spustili bojový pokrik, aby svojmu kráľovi ukázali, že sa nepriateľa nezľaknú a sú pripravení vybojovať ďalšie víťazstvo.

MATKY

Fotografie: Jozef Ferenc

ISSN 1338-3027

Rómsky nový list - nezávislé kultúrno-spoločenské noviny Rómov na Slovensku od roku 1993 do augusta 2008 viedla Daniela Hivešová-Šilanová, ktorá sa rozhodujúcou mierou pričínila o ich udržanie a rozvoj.
 Vydavateľ: Združenie JEKHE TANE-SPOLU, sídlo združenia a redakcie: Jarková 4, 080 01 Prešov, e-mail: zdruzeniejekhetane@gmail.com, www.jekhetane-spolu.net, šéfredaktor: R. Conka. Jazyková korektorka: I. Durinová.
 Redakcia: R. Conka, E. Godlová, J. Gáborová Kroková, D. Obšasníková, B. Oláh, I. Durinová, P. Durinová.
 Preklady do rómskeho jazyka: Erika Godlová, Stanislav Cina, M. Balog. Ilustrácie: J. Fečo, J. G. Mandel. Sadzba: Martin Hajduk. Tlač: Rotaprint Košice.
 Náklad: 3000 ks. Evidenčné číslo 375/08. Objednávky novín prijíma redakcia. Neobjednané rukopisy a fotografie nevraciam. Redakcia si vyhradzuje právo krátenia, jazykovej a stylistickej úpravy príspevkov čitateľov.
 ♦ Uverejnené názory sa nemusia zhodovať so stanoviskom redakcie ♦ Realizované s finančnou podporou Úradu vlády Slovenskej republiky – program Kultúra národnostných menšín 2017.
 Obnovu technologického vybavenia na vydávanie novín podporilo Ministerstvo vnútra SR, Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.
 Za obsah projektu zodpovedá výlučne občianske združenie Jekhetane-Spolu ♦

ÚRAD VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY